

חוברת מס' 15 | נימן תשע"ט

חזקנה ואותגריה

הערכה וכבוד לזרקנה

רב מאיר נהורי | 2

היבטים הלכתיים ביחס לזרקנה ואותגריה

רבני ורבניות בית הלל | 3

חלק א: טיפול בהורים זקנים | חלק ב: פריישה מעבודה – עיון בהלכה

היחס למחרדי עבודה בתחום המיעוד

תפילה על העובדים הזרים

אוריה ומיכל אורבך | 13

מבוא לסוגיה – אתגרים ושאלות אתיות והלכתיות

הרבענית בתיה קראום | 14

מההעשה בבית הלל

בועז אורדמן | 15

הערכה וכבוד לזקנה

הרבי מאיר נהוראי, יו"ר בית המדרש לנשים מגיל עז ורב משואות יצחק

אחד הפסוקים שאנו יודעים לשנן מטל שחור ילדותנו – "מִפְנֵי שִׁבְתָּה פְּקוּדָה זַקָּן, וַיְדֹרֶךְ פָּגַן זַקָּן, וַיְאָמַּר מְאָה-לְשִׁיק אֲנִי הָיָה" (ויקרא יט, לב). המכחניים הטמינו בנו את החובה לקום ולפנות מקום לזקן בשעה שעולה לאוטובוס או לעזר לו בנשיות דברים כבדים, וכל זאת מפני חולשתו. על אף שהתחביבות הללו נוכנות ישנה תביעה בסיסית שלא הוטמעה מספיק בשגרת חיינו והוא הקימה לכבודו של זקן. חז"ל נחלקו האם זקן פירושו אנשים או שהכוונה לאדם שקנה ככזה על אף גילו העציר (קידושין לב ע"ב). הלכה, שתי הפרשניות נוכנות. ואכן יש לעמוד בפניו כבויותיו של כבוד לגילו המתקדם, ובבשונו של ספר החינוך (מצווה רנץ):

משရשי המצווה, לפי שיעיר היה האדם נברא בעולם הוא מפני החכמה, כדי שיכיר בוראו, על כן ראוי לבני אדם לכבד מי שהשיג אותה, ומתוך כך יתעورو האחרים עליה. ומהז השורש פירש איש בן יהודה בגמרא בקידושין [שם] שאFIELD זקן
asmayai, כלומר שאינו חכם, הוא בכלל המצווה, שראויל לכבדו מפני שברוב שנייו ראה והכיר קצת במשמעות השם ונפלאותיו,
ומתוך כך ראוי לכבודו.

אדם זקן רכש ונישן רב במהלך חייו ולכן ראוי לכבודו. התורה אינה מצینת את גילו של הזקן. האם מדובר שהגיע לגיל שמונים כי האמור על ברצילי – "וּבָרוּצְלִי זַקָּן מֵאָדָם שְׁמַנִּים שְׁנָה...". (שמואל ב' יט, לג) או כשמואל והוא רק בן 52 בעודו אומר לישראאל – "זַעַפְתָּה הָגָה מִפְלָךְ מִתְהַלֵּךְ לְפִנֵּיכֶם וְאַנְּיִךְ קָנְפִי וְשָׁבְתִי...?" להלכה נפסק זקן הוא מי שהגיע לגיל שבעים שנה: "זַקָּן מַצּוּה לְקֻם מִפְנֵי שִׁבְתָּה, דְּהִינָּנוּ בְּן שְׁבָעִים שָׁנָה, אֲפִילוּ הוּא עִם הָארֵץ" (שלוחן ערוץ, יורה דעתך רמד, א).

אם כן, שתי מישימות מוטלות علينا – גם לעוזר פיזית לזקן שתשש כוחו וגם לעמוד לכבוד אדם מבוגר בעת שחולף לידינו. בעוד שבכונולוגיות מתחדשות כהרף עין וקצב העברת המידע מהיר כל כך, העולם שיר לצעריהם. לדעתנו יודע לתפעל מערכות מחשב ובקיא בעולם הטכנולוגי טוב יותר מסבו הקשייש. חברות רבות יעדיפו עובדים צעירים המסתגלים למערכות החדשנות על פניו עובדים מנוסים אך מישונים, ובוחר צעריר יוכל בחיצת מקלחת להשיג מידע רב יותר על נושא מסוים מכל מה שמורי בביב"ס ובאוניברסיטה לממדיו במהלך שנותיהם הרבות בלימודים. לפיקד דזוקא כוים יש להעצים את המודעות לכוננותה של התורה בקימה לכבודו של המבוגר. התורה שוללת את העמדה שהצעיר הוא החזק והעלון, וככזה עליו לرحم על הזקן החלש; כוונות התורה היא הפוכה – עליינו לכבד את הזקן כי הוא העליון בפרימידת האנושית. אין זה משנה אם חלש הוא או אם כוחו עדין במתניו, עליינו להכיר במעלו ובערכו. אדם זקן יש חכמה שרכש בעמל חייו, הוא בעל ניסיון חיים שאין לאף צער, מוצלח ככל שהוא.

התורה מכוננת אפוא סדר תרבותי אחר ממנו שאנו וجيلים אליו. תרבותה שהגבiorים בה הם המבוגרים והזקנים, אותם אנשים המשווים ליין שככל שמתוישנים הם משתבחים. נראה שכם שתלמידינו ותלמידותינו מתחנכים לkiemה לכבוד תלמיד חכם (או תלמידת חכם) גם אם הוא צעריר בגילו, אך צריך לחנק כבר מגיל צעריר לקום מפני הכאב מפני איש מבוגר (איישה מבוגרת). זו תזכורת לעולם האנושי, במיוחד בתקופה שיש בה אריכות ימים, تحت כבוד והערכה לאדם מבוגר שצבר ניסיון חיים. שינוי זה יגרום, שבגדים יתיעצו יותר עם סבא וסבתא מבוגרים, וילדיה הקהילה ישוחחו יותר עם אלו שייצאו לגמלאות על מנת לקבל מהם עזה טובה מניסיונים העשיר שצברו בחיהם.

המסמרק ההלכתי שלפניכם מורכב משני חלקים. החלק הראשון עוסק בדילמות של כבוד הורים שהזדקנו והחלק השני בדילמות הקשורות לגיל הפרישה. שני החלקים הללו הם מקשה אחת שעוסקת בכבודם של הזקנים והקשישים.

סוגיות כבוד הורים שהזדקנו מأتגרת לא רק בהקשר ההלכתי אלא גם בעצם הטיפול עצמו. לאחר שנים רבות שמערכת יחסים בין ילדים להורים נבנתה על גבי חוויות רגשות עמוקות ולעתים אף מורכבות, נוצר היפוך תפקידים שבו הילדים – שעשו כבר מבוגרים – נדרשים לקחת אחריות ולטפל בהםיהם. אහגר זה יוצר אונטראקטיזות מורכבות שלא הכרנו קודם לכן. המעבר מתמן לחומר על גירום תסכול, שהוא איננו מעניין את מלאו התמייה להורים, וכן מתעורר הצורך לשיח הלכתי שיגדר את מרחב האחוריות וציבב את גבולות הטיפול בהורים. עיצוב המסלול הנכון והמשמעות מושגתו יעלמו, ובמקרה TABOAO אהבה שמקלה את השורה. הנתינה והאהבה להורים תיצרב גם אצל ילדים שידרשו מן הסתם לאתגרים זהים בווא העת.

בחלקו השני של המסמרק אנו דנים בפרישה מהעבודה. זו סוגיה מורכבת. מחד שמירת האדם על משרתו היא חלק מכבודו ומעמדו, ומайдך פריוון העבודה עלול לרדרת ופעמים לטובת העובד ומעסיקיו יהיה בכך שיפורש. מי שהגיע לגיל הפרישה ואך מעבר לכך יש בידו ניסיון עשיר ולחברה יש את ההזדמנות לנצל זאת למידה. גם אם ייאלץ לפרש ממשרתו ניתן להשאירו באותו מפעל או משרד במגשר אחרית, וכן ירויוחו שני הצדדים. אם בכל זאת נאלץ הוא לפרש מהעבודה והיה לנו אפשרות לו מועבותות פעליה בתוך הקהילה ובמוסדותה כמו בבית הכנסת או באירועים שונים. מעורבות נותנת תחוUSA של תרומה ועשייה ויש בכוחה להעצים את איקות החיים של הזקנים. מטרתה של הקימה לזכיר לנו את נוכחותם בתוך הקהילה ואת החובה המוטלת علينا להעניק להם תשומת לב רואיה. אל לנו לשוכח את תרומותם הכבדה בהםים שכוחם היו במתויניהם. כבוד והערכה הם ביטוי של הכרת הטוב לאלו שתרמו מכוחם ומזמנים וסללו עבורנו דרך שבאמתועה נוכל להמשיך ולבנות עבור הדורות הבאים.

היבטים הלכתיים ביהם לזכנה ואותגריה

שותפים בכתיבת המסמך ההלכתי: ראש בית המדרש - הרב עmittel קולא, הרב יצחק אייזנר, הרב יצחק בלאו, הרב יהודה גלעד, הרב בנימין הולצמן, הרב שלמה הפטיר, הרבנית ד"ר מיש המר-קופסי, הרב ד"ר דורית הנמן, הרבנית ד"ר חנה השקם, הרב מאיר נהורי, הרב אביע"ד סנדרס, הרבנית ד"ר אילת טגל, הרבנית אשורה קורן, הרב צבי קורן, הרבנית בתיה קרואס, הרב משה שפטור

מהזהירות הקימת בלשון הישראלית מפני מינוח זה. הדבר נעשה בכוונה תחילה, שכן ז肯 וזכנה אינם תיאורי גנאי לאדם; אדרבה, על פי המסורת היהודית הם נידונים לשבח. חלק מן השינוי הנדרש בתודעה החברתית הישראלית בקבלה הז肯 והזכנה עובר דרך השימוש במינוחים אלו ללא רתיעה. עניין זה יבואר במהלך המאמר במספר הקשרים.

"שֶׁמְעַל אֲבִיךָ זֶה יָלֵךְ וְאֶל פָּבָיו כִּי זֶקְנָה אַפְּךָ" (משל*י*, כג, כב);

"מִזְקְנִים אַתְּבֹונָן כִּי פָקוּדִיךָ נְצָרָתִי" (תהילים קיט, ק).

מבוא

אוכלוסיות מדינות ישראל מזדקנת¹. אמנה בקצב פחות מהיר מאשר באירופה, הודות לילודה שלא נפעה אף גברות והולכת, אך גם בה חלקה היחסי של האוכלוסייה הזקנה גדול מאשר בעבר. זאת ועוד: אם בעבר מדינת ישראל ראתה עצמה כילדון השובב של מדינות תבל – האתנות הציוני נבנה על כתפי הצער הלוחם שעבורו זקנה היא מחלה של גלות; hari שכעבו 70 שנה, מחוללי האתnos נפטרו מן העולם או שהזדקנו, ולפנינו ניצבים אתגרים שהם לא שערום. החלק היחסי הגדל של האוכלוסייה הזקנה בחברה מצרי חסיבה חדש בשפט הערכים החברתיים, הכלכלית ואף המשפטית.

אתגרים צצים לא רק במישור הלאומי אלא גם במישור המשפחה. עליליות תחולת החיים פעמים רבות אינה מלאה באיכות חיים ובבריאותם. ההזדקנות של ההורים, התחלואה, הירידה בכישורים וביכולות, התלות שבאה בעקבותיהם – כל אלה מציבות בפני דור הבנים שימוש מוגדרות המצריכות עיכול, הבשלה, בחירות שקלות, הנחיה עצה.

החוoba הטבעית והדתית לפני ההורים מתגששת לעיתים במחויבות נוספת. החובות כלפי בני הזוג, הילדים והפרנסה, דורשות את חילוק ומקשות על התמסורות לטיפול בהורים. בנוסף, נטילת האחריות של ילדים כלפי הורים למצבם הבריאותי, הפיסי והכלכלי, קשחה גם מבחינה نفسית בשל היפוך האחריות מן הורה הילד; לעיתים היא מתגששת בשמירות כללי נימוס והכבד כלפי ההורים. כך עומדים בניים ובונות להורים זקנים בחוסר אונים ומשתוקקים לדרכם.

אנו מבקשים לבחון מקטץ מן האתגרים הללו דרך עינה הפוקה של מסורת ההלכה. עיינו ויתפרש על שני פרקים: בפרק הראשון; נבחן את האתגר המשפחתי דרך הפריזמה של חובת כבוד הורים; ואילו בפרק השני נדון בהיבט הקהילתי וונתמקד בסוגיות הפרישה מהעבודה, דרך העיון בכבוד הזקנים, בערך העבודה וככליה הפרישה ממנה.

במאמר זה נשתמש בתואר 'זקן' ובהתוויתו השונות, להבדיל

חלק א': טיפול בהורים זקנים

1. כבוד אב ואם – עד היבן?

חשיבותה של מצוות כבוד אב ואם² הרחيبة את גבולותיה לאין שיעור. על פי האמור בתלמוד מצווה זו כוללת אף את הנכונות או את החובה של הבן והבת לשאת ביזון והפסדים כלכליים.³ גם כלפי מי שהצטיין בדבקותו במצוותו זו טענו שעדיין לא הגיע לתכלייתה;⁴

אמו של ר' טרפון יודה לטיליל לתוך חצירה בשבת וההלך ר' טרפון והניחה שתי ידייו תחת פרוטותיה והיתה מהלכת עליהם עד שהגיעה למיטתה. פעם אחת חלה ונכנסו חכמים לבקרו, אמרה להן: התפללו על טרפון בני שהוא נהוג כי כבוד יותר מdead; אמרו לה: מה עביד לך? ותניית להון עובדא (=ושותה להם המעשה), אמרו לה: אפילו עושה כן אלף עדין לחזי כבוד שאמרה התורה לא הגיע.

לאור זאת, מסתבר כי התשובה לשאלת התלמוד 'עד היכן כבוד אב ואם'⁵ היא: אין גבול. זהה אכן מסקנתם של חלק מחייבי ההלכה:⁶

כבוד אב ואם אין לו שיעור ולא עוד אלא שאף אומתו העולם שאין מצוין בו מקיימים אותו ללא שיעור.⁷

ארנקי ויוזקנו לים בפנוי ואני מכמלמו". אמנם הכללת הפסדים כלכליים תחת החור בה של כבוד אב ואם שנויות בחלוקת – משל אב או משל בן? ועיין שם.

4 ירושלמי פאה פרק א הלכה א. והוא את הסוגיה המקבילה בבבלי, קידושין לא ע"ב. שם תשובה של חכמי ישראל להקסדה התרה של רב טרפון בכבוד אמו היא: "אמרינו ליה: עדין לא הגעת לחזי כבוד, כלום זוקה ארנקי בפניך לים ולא הכלמתה?"

5 קידושין לא ע"א; לב ע"א.

6 מאירי, קידושין לא ע"א. וראו גם בספר היראים סימנים רכה-רכב (במספור הישן נו): "אין שיעור למורה וכבוד אלא כל הזהיר הרי זה משובח". וכן בספר האחרון – ילקוט יוסף, כבוד אב ואם א-ב: "אין גבול למצות כבוד אב ואם

1 ראו שנותן סטטיסטי לישראל 2017, עמ' 21 – מחוזות אוכלוסיה – 'חמשה' הדקנות האוכלוסייה: בני 65 ומעלה ב- 2016 הינם 11.3% מן האוכלוסייה והחשיין ל-2065 שהם יהיו 15.3% ממנה.

2 ראו למשל: דושלמי פאה פרק א הלכה א: "הקיים מורה אב ואם למורה שמי... הקיש כבוד אב ואם לכבוד המקום". ראו בסנהדרין נ ע"א – שיקול וה מבילה את מחלוקת של מצווה זו על פני אחירות, ואף את האפשרות שתודה אותן, וראו בבא מציעא לב ע"א.

3 "עד היכן כבוד אב ואם – קידושין לא ע"א. ושם סייפורו הידוע של דמא בן נתניה שהפסיד הזדמנויות כלכליות כדי שלא להעיר את אביו הישן, ונשא באירוע את התהגהזה המבוזה של אמו ולא הכלימה. וראו גם שם לב ע"א: "כדי שיטול

החוּבָה לְדַאָגָן לְגֻפָם שֶׁל הַהֲרָוִים וְלְצַרְכֵיכֶם הַגְּשִׁמִיִּם לְבֵין הַחוּבָה הנפשית-תודעתית לכבודם ולמעמדם האישית והחברתי.²³

אמנם, גם במצוות הכבוד יש יסוד של כבוד מנטלי – השירות שמעניק הבן להורה איננו רק דאגה לצרכיו אלא מבסס את מעמדו המכבד של ההורה כראוי לשירותם של אחרים.²⁴ נקודה זו מתחדדת היטב בסוגיה המופיעיה בשני התלמידים. התלמיד, בהוראותו את הדרך הישרה לכבוד ההורם, מבירר כי נתינת תשוחה להורה שהוא מכובד חשובה יותר מאשר דאגה לצרכיו הגשיים:

תני אבימרי בריה דרבינו אבבו:²⁵ יש מאכיל לאביו פסינו
וטורדו מן העולם, ויש מטהינו בריחים ומביאו לחיי
העולם הבא.²⁶

מיירא זו מבוארת בתלמוד ירושלמי:

כיצד מאכיל את אביו פטומות וירוש גיהנום? חד בר נש הוה מייכיל (=איש אחד היה מאכיל) את אביו תרגולים פטומים²⁷ חד זמן אמר ליה אביו בר אילין מן לך (=אלו מנין לך?) אמר ליה סבא סבא אוכל ואדייש (זקן זקן אוכל ושותוק) דכלבין אכלין ואדייש (כמו הכלבים האוכלים ושותקים) ונמצא מאכיל את אביו פטומין וירוש גיהנום.²⁸

אדם יכול להאכיל את אביו כל מעדני עולם ולקצר את חייו – "לפי שמבזהו אותו בדברים ומראה שעינו צרה ורעה בו", לדבריו הפני משה,²⁹ יוכל להעיבד את אביו בעבודה קשה ולהביאו לח'י העולם הבא. המבחן לקיום מצוות הכבוד איננו המtan הפיזי, כי אם הדאגה למעמד ולבריאות של ההורה; היחס המכובד הוא המפתח. וכן אכן נפסק בשולחן ערוך:

אייזה כבוד, מאכilio ומשקהו, מלביש ומכסה, מכניס
ומוציא. ויתנו לו בסבר פנים יפות, שאפילו מאכilio

הצירות רק بما שנוגע לאב והאם ואין המצווה עצם הצוות להורה – רשב"א יכמota ו ע"א ד"ה: 'מה להנך'; ריב"א יכמota ו ע"א ד"ה: 'יכל אמר'; את הדיון העקרוני במאמרו של הרבר אברהם קורצוייל, 'חוּבָה הצוֹת לְהַרְוָם', בתוך דברים ששה להם שיעורו (תש"ה) עמ' 117-109 ואות המקורות המרחיבים את חוות הצוות ניתנת למצוא

אלל הרוב משה פנרי, כבוד ההורם (תש"י), עמ' ו-ז בהערות ד-ה. גם במסכתת סוגיות התלמידו, כי חוות הכבוד היא משל אב (קידושין לב ע"א; שולחן

ערוך שם סעיף ח) ניתן לזרות הגבלה החובה.

13 כמו האיסור להכotta את בתנו גודל – מועד קטן י"א, רמב"ם הלכות ממרים, ט; ואף העדרה שלא להכבד על עלייהם – שולחן ערוך שם, סעיף יט.

14 הרוב אלימלך בר שאול, ריח מים (תש"ה), לרפרשת ויצא ע"מ 72: "... גם על ההורים ישנה חוות כבוד כלפי ילדיהם שנתביברו... שילדים שנתביברו דורשים הכרה בברורות, ואינם רוצחים שיטופיו לאותם בהם ילדיהם... על ההורים להסתגל... ולהוכחה את הכרותם להלכה ולמעשה. והוא יכול מחדש להיות מחנכים טובים ונשימים לילדיהם שנתביברו".

15 זהה לכורה נימה חדשה בעולם העכשווי, השוברת את דרופוטים המסורתיים. ראו למשל הרב דוד מישולוב, 'כבוד אב ואמ' ועוצמאותם של בני ובנות', הדף השבועי – מרכז ללימוד יסוד בייחדות אוניברסיטה בר אילן 223 (תשנ"ח). אמן לשיטתה זו אחיזה בדבריו של החיד"א, ברית עולם על ספר חסידים סימן שמג: "אפשר לומר דרומו נמי מוסר לאב שבנוי גודלים שלא יכbrid עולו עליהם אלא יחשיכם כאחים ובזה יהיו נוחים ויבשו הוא ובנו בשלוחה".

16 ראו את ניתוחו של יעקב בלידשטיין, 'כבוד אב ואמ' בהלכה ובאגודה', בתוך דברים שיש להם שיעור (תש"ה), עמ' 45-50.

17 שורת הרא"ש כלל טו סימן ה – לשונו או להתפיס עם היהודי; תרומת הדשן

במדרש ובספרות המוסר נוסחו חוותות במינוחים של תודעה נפשית והכרה: 'למלך שאבא של אדם כמלכו';⁸ 'חוּבָה על הבן להחזיק עצמו אצל אביו ואמו כעבד לרבו';⁹ 'דרוחים לון יותר מגරmia ונפשיה ורוחיה ונשمتיה, וכל עלמא דהוה ליה, הוה חשב ליה לאין, למעבד בהון רעותא דאבא ואמא... שיאhab אותם אהבה עדה...'¹⁰

הפרשנות המרוחיבה של מצוות כבוד ההורם מולדיה קושי גדול בקיומה. לפי מובאות אלו מצווה זו כובשת את נפשו ואישיותו של האדם; מגוון הדרישות בה – הן במשמעותם המעשי הן במשמעות הנפשי – מעמיד אותה ככך שבתאי אפשרי לקיימה כראוי.¹¹

אך תМОנת ההלכה מורכבת יותר. חוותות הצוות להורים נקבעו גבולות¹² ועל ההורה אף מוטלות חובות שלא להכבד עליו יותר מדי על ולידיו.¹³ יש הממליצים להורה אף לחייב את ולדיו¹⁴ בمعنى שוויוניות.¹⁵ מבחנים אלו של הגבלת חוותה, העלה בדרך כלל בוגון של נסיבות בספורות התשובות, שהמן עולה בהגבלת היקף החיבוב במצוות כבוד ההורם.¹⁶

2. תוכנה של המצווה

בתוּרָה נאמרו שני מוצאות בחוּבָה הצאצאים להורייהם: כבוד – 'כבר את אביך ואת אמך'¹⁸ וכמורה – 'איש אמו ואביו תיראו'.¹⁹ התלמיד מבחן בין שתי מצוות אלו ומספרען לביטוין המעשי:

תנו רבנן: איזהו מורה, ואיזהו כבוד? מורה – לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכיריו;²⁰ כבוד – מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא.²¹

מה מבדיל בין חוותות אלו? יש אומרים כי הכבוד הוא חוותה המעשה ואילו היראה היא חוות האיפוק וההימנעות.²² יש ש מבחנים בין

שהיא מצווה יקרה וכל המרבה לכבר את הורי הרי זה משוכחה".

7 היה מקום לראות בהגדירה וחבה זו מידת חסידות או מצווה קיומית – ככלומר פער לות אלו אם נשות ונשבות מצוות, אבל אכן חלק מן החבה הבסיסית של המציאות והין חבה להדר חרוזין. לשונם של חלק מן הפסוקים אף ורמות לכך. אולם הסוגיה בקידושין לב ע"א ראתה בזיקת הארנק חלק מהגדרת המצווה: הסוגיה שם דנה בשאי לה האם כבוד האב נעשה מכך או מכך בן (משל אב או שלב בן), וזריקת הארנק הובאה כראיה חוותה הכבוד היא משל בן. הסוגיה דחתה את בדיחה דחוקה שמי דובר בכקס הרואוי לירשו, אף שהייתה יכולה לישיב שהחבה היא אכן משל אב, אבל הרוי אין למצווה שיעור וחולק מעלה זה הוא משל בן. יוצא מכאן שלפי פשט הסוגיה, גבול זריקת הארנק הוא חלק מן חוותה היסודית של המצווה ולא מידת חסידות.

8 פרקי ודרכי אלייעזר (היגר) פרק לח.

9 ספר חרדים מצוות עשה ה, על פי הרמב"ם.

10 תרגום: שיאhab אותם (את הוריו) יטור מעצמו, ונפשו, ורוחו ונשמתו. כל העולם שיאה לו ייחס לו לאין כדי לעשות בהם את רצון אבא ואמא. חי אדם כל צו, על פי זהו.

11 יש שהוסיפו את הקושי באורך השנים של המצווה: "ויהגון רב סעדיה... אמר: כי מפני שלפעמים עתידין שייחו האבות עם הבנים זמן ארון, והאבות הם למשא כבד על הבנים והכבוד יכבד עלייהן" – רבני בחיי, שמות, כ, יב. על רקע זה זה מובנת אמרתו של רבי יוחנן (קידושין לא ע"ב): "אשרי מי שלא חמוץ" – אשרי מי שנולד יתום ולא הוועדר בניתוין של כבוד ההורם, ופירוש רשי" שם: "שאי אפשר לקיים כבודם כל叱ר".

12 אין לציית לציווי לעבד על המצווה – שולחן ערוך, יורה דעה סימן רם סעיף טו, ושם בש"ך ס"ק יי – למקור ההגבלת, ובפתחי תשובה ס"ק יד להגבלותה. חוותה

מדוע נפש רב אPsi את amo? פרשנוי התלמוד סבורים שיד הטירוף בדבר: "והכיר שנטרפה דעתה וברח שלא יכול לצאת ידי שמים".³² טיפול בהורה שנטרפה דעתו הוא קשה עד בלתי אפשרי, ובמצבים בלתי אפשריים יש להיפרד כדי לא לעמוד במצב של התנגדות ערכית ומעילה ישירה ומפורשת בחובת הדתית.³³ קר פוסק הרמב"ם:

מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנוהג עמהם כפי דעתם עד שירותם עליהם, ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתטו ביותר יניהם וילך לו ויצווה אחרים להניגם כראוי להם.³⁴

מה פירוש ההיגד 'אי אפשר לו לעמוד'? אפשר לפרש שחוות היכבוד קשה עליו מאוד, עד בלתי אפשרית. הרמב"ם קובע כאן את גבול החובה לקיום את מצוות כבוד אב ואם. כאשר הבן אינו מסוגל לכבד את ההורה בעקבות שיטין אובייקטיבי של ההורה – כאן מסתימת החובה.³⁵ לפי פרשנות זו, הראב"ד ושאר המשגימים על הרמב"ם חולקים וסבורים שאין למצוות היכבוד גבול ואין הבן יכול לפטור את עצמו. אך יש המפרשים אחרת,³⁶ כפי שסביר בעל ה'צץ אליעדר':³⁷

כוונת הרמב"ם היא על גונוא שאי אפשר לו לעמוד אתם מפני שהיותו ונשתטו ביותר יש מן הכרה להנתגאגתם באליםות קשורות בחבלים או להכחות, וזה הבן לא יוכל לעשות מפני צו התורה עליו, וזהו שכותב הרמב"ם שיניהם וילך לו ויצווה לאחרים להניגם כראוי להם וכי ר"ל, שהאחרים יניגו אותם באליםות כראוי להם וכי הנצרך להם להנתגאגתם בהתאם לשטותם.³⁸

לפי פרשנות זו, מסתבר כי לא פטור למצוות כבוד אב ואם יש כאן הרמב"ם סביר שאין למצוות כבוד הורים גבול, אלא איסור –

בכל יום פטומות והראאה לו פנים זעפות, גענש עליון. הגה: וכן להיפך, אם מתחין אביו ברוחים, וכונתו לטובה כדי שנינצל אביו מדבר קשה יותר מזה, ומדובר פisosים על לב אביו ומראה לו שכונתו לטובה עד שיתרצת אביו לטחון ברוחים, נוחל עולם הבא.³⁹

הכוונה הטובה, היחס המכובד, המילים הטובות, ההימנעות מהשלפה, נתינת המעד החשוב – אלו יסודות המפתח, שעיל פי הסוגיה, חשובים יותר מאשר הדאגה המהודרת לצרכי הגוף. על בסיס יסודות אלו,ណזון בחובותם של בניים ובנות להורייהם כאשר הם מוגבלים בפעולותם ובתודעתם.

3. טיפול בהורה הולכת בклиיזון⁴⁰

ממאפייני הקיהון: ל��ות בזיכרון וביכולת התמצאות. בשלבים מתקדמים של המחללה יש סיכון לאו זיהוי בני משפחה קרובים ואובדן CIS מוטוריים ושליטה על הסוגרים. תופעות אלו מצירות טיפול צמוד שמעורר קשיים בפינוי משאבי זמן, קשיים מעשיים-פיזיים ובמיוחד קשיים מנטליים. עד כמה וכיצד הילדים מוחיבים לטפל בהורייהם הנתונים במצב זה? מובן שלא ניתן לתת תשובה אחת לכל המקרים, לכל ההורים ולכל הילדים; הבירור מבקש להציג עקרונות הלכה העשויים להיות מנהיג התנהגותם. בהמשך סוגיית כבוד אב ואם, מופיע הספרור הבא, שהפוסקים מעלים ממןנו מפותחות לתשובה:

רב אPsi היה היה אמא זקינה, אמרה ליה: בעינה תשכשיטין (=אני חפצה בתכשיטים), עבד לה (עשה לה). בעינה גברא (=אני מבקשת איש להינשא לו), ניעין לך (=נחפש בשביבך). בעינה גברא דשפיר כותך (=אני מבקשת אדם נאה כמוותך), שבקה ואזל לאירוע דישראל (=עוזב אותה והלך לאرض ישראל).

- 26 קידושין לא-א-ב.
 27 המקבילה היירושלמית לפיסיונים של הבעלי, על פי פירושו של רש"י: "עוף החשוב ושם מין שלו שרדר במדבר".
 28 ירושלמי פאה פרק א halacha .
 29 וראו גם ברש"י ותוספות על סוגיות הבעלי לעיל.
 30 שלוחין ערוץ, יודה העש סימן רם, סעיף ד. ההדגשות אינן במקורה.
 31 שטין=Dמאנציה. על פי החלטת האקדמיה ללשון עברית (ישיבתה ה-336-337 ש"ד): קיהון – מלחה שיש בה ירידת ממשימות בתחום הקוגניטיבים של החוללה. אחת ממחלות הקיהון היא מחלת האלzieheimer.
 32 חותפות"ר הי' חזקן – שם בקידושין. וראו שם בנימוקי יוסף הווואה בסוגיה זו את המקור של הרמב"ם שיבוא בהמשך.
 33 הירודות כפתורין למצב בלתי אפשרי מוכתרת כבר אצל המהרב"ם מדורנו רוג ואבוי, כגון במספר חסידים שmag: "...אב ובניו שהם בקטנות ובכעס... מוטב שלא יהו יהודיו מפני שמעוזו... איפלו הבן מצעיר על ידי הור מבטב שיפוזו...".
 34 מרמים ו, .
 35 יעקב בילשטיין, 'הורם ובנים במשנת הרמב"ם', דעת 37 (תשנ"ו) עמ' 36-27.
 36 אם אכן הרמב"ם סבור שבקראה כזו נפטר הבן מהווים המזוהה מודע הוא מוסיף בסוף ההלכה 'יז'ו אחריהם להניגם?' הלא כבר נפטר! ומה פשר התוספת 'כראוי להם'?
 37 ש"ת צין אליעזר חלק יב סימן נט. הרב ולדנברג מבקש באמצעות פירוש זה לישב קושיות על הרמב"ם ובראשון את שאלת הראב"ד – אם הוא לך יניח לך, למי צווה לשרמו?

- סימן מד – תלמוד תורה; ש"ת מהרייך קסוג – נישואין; וראו הרב יעקב אריאל, 'ההנדבות ל kidnapping נגד רצון ההורים', בתוך דברים שיש להם שיעור (תשס"ה) עמ' 108-97.
 18 שמות, ב, יב והמקבילה בדברים ה, טז.
 19 ויקרא ט, ג.
 20 בתלמוד מורה בתשימת החובה הנובעת ממצוות הרהה אלא שהן מנוסחות בלשון כבוד, כגון למשל האיסור לקרוואו לאביו בשם (קידושין לא ע"ב) שמצוותם ברמב"ם (מרמים ו, ג) תחת חבותה הרהה. כמו כן הימנעות מהכלמתה ההורה הקורע בגין הבן מבהו אותו מופיעה בנסיבות בתלמוד כחובה-קזה של מצוות הכביר (קיי דרישן לא ע"א – כמו בא לעיל), אליו הרמב"ם כללה במצוות הרהה (מרמים ו, ג). ויש לישיב שת את הרמב"ם להגדיר במדויק את המצוות הנ"ל.
 21 קידושין לא ע"ב.
 22 ראו הרב יהודה שביב, 'בין כבוד למורא', דברים שיש להם שיעור (תשס"ה) עמ' 26-21 – דבריו בפתחה מאמור בעמ' 21.
 23 ראו הרב יעקב אריאל, באלה של תורה ח"א (תשנ"ח) סימן ג, עמ' 122, 129-122, בין המבixin בין שכבוד בו יש הנאה (גשמייה) להורה, לבין מורה שעיקו להימנע מזולול בכבודו.
 24 מענין השינוי המסתוי שחל בסוגיות הכבור. על פי התלמוד מי שמשרתים אותו הוא מכובד. במנונו לעתים מי שיכל לשותם ב贊מו הוא המכובד והונדק לשירותם של אחרים נגע בכבודו. וראו במספק בית הלל בנושא הנגשה בבתי הכנסת, העתיד לראות אוור בקרבו.
 25 בעל המمرا מפורסם בכבודו את אביו כמופיע שבחמשך סוגיות הגمرا. בהשראה (הponce) משפחה וזיבר שי ענגן את הפורה שלו 'כבוד אב – שי ענגן, אלו ואלו (תש"ג) עמ' קציג-קצד.

כמובן כל דבר שבא ממרחקים קשה להכריע באופן
החלטי כי אולי מוצאות הדברים לא כך כפי שהבנתי.

5. הערכה לסתורית הכבד חברוץ במעמדו של ההורה

חשיבות בריאותו הנפשית של האדם בכלל ושל האיש הזקן בפרט, כמו גם העדפת הקבוד המعمדי על הקבוד הגופני מבחינת ההלכה – מחייבות חידוד המשמעות המعيشית של ערך זה ביחסם של הבנים להורייהם. הרוב יגאל שפרן⁴⁴ עוסק בשאלת טיפול רפואי בהורים שלא כרצונם, והעיר הערות חשובות בנידון, הן מבחינת תיאור המצב הנפשי והבון אישי של ההורה הזקן וסבירתו המשפטית, הן מבחינת התשתית להערות נורמטיבות ולהלכות. ראשית הוא ניתח את הקושי של ההורה הזקן⁴⁵ בהתחפכות מערכת היחסים עם בניו, מיחסים של נתינה והשפעה מצד אחד ליחסים של עצמה ושיעור מהם אלין. לאחר מכן הוא מעורר נקודת קליטת הרואיה לתשומת לב:

בהתיחסות לכל חולה, ובפרט לזקן, קורה לעיתים קרובות מדי שutowאים אינם מעריכים נוכנה את ההיבטים הנפשיים-חברתיים של הפציגיט, והם נוטים לעיתים לבעז פועלות תקיןות מבחינה פיסיולוגית-גופנית, אך המתעלמות מההיבטים הפסיכוסוציאליים של הזקן. מחקרים מציבים על כך שمشקלת של הייציבות הנפשית בכל הנוגע להצלחת ניתוח עולה עם הגיל, וכך היא חשובה לאבי חולה זקן יותר מאשר לאב צעיר. במקרים רבים יש לקחת בחשבון מצב משפחתי, יחס רעות, קירבה לזרות וגילויים של עוניות חברתית, כיוון שלם אלה, וכל אחד מהם, יש בהם כדי להשפיע על הסיכון התחלוצתי ועל התמוהה שלאחר ניתוח. בעצם התחשבותו של הרופא בגורמים אנושיים אלו יש ב כדי להשפיע על הזקן (וכמובן, כל חולה בכלל).⁴⁶

מוחש לשיזון ההורה.³⁹ על פי הכרעה זו, אם חובת הקבוד, כלומר הדאגה לצרכיו הגשיים של ההורה, יכולה להיעשות רק על ידי פגיעה בכבודו – הדבר אסור.⁴⁰

4. הערכה לשאלת הגבול

אם אכן אין לאדם שום פטור ממצוות הקבוד (אללא אם כן יש מניעה הלכתית מלקיים) וחובתו הראשונה היא לכבד את הורי? מה אם חובה זו תתנגש בחובות אחרות שיש לו? בתשובה שבת הלו' נשאלת השאלה הבאה:

מי שיש לו אב זקן בגין עבר ובטל והוא אצל הבן, והבן מטפל בו כל היום, ועייז בטל מללאcontin... ואשתו של בן אינה מסכמת לזה וגורם היקק גמור בשלום בית,⁴¹ והבן טוען שא"א לשלו' למושב זקנים שאין מטפלים בו טוב כמו שהוא יכול לטפל בו.⁴²

הכרעת הרוב ואזננו נשמעת כפוסחת על שתי הטעיפים:

...שאפשר ע"י אחרים והוא משתדל בזה ע"י האחרים, ואם עושים בכך עצמו גורם רעה לביתו ולשלים בית – יראה יותר דיעשה ע"י אחרים, מלבד שם יש חשש שבבית מושב זקנים יגרמו ח"ו להאב נזק ממש או יקצרו ימיו... בנדון דרב' מעלהו דכבר מעתה שלום ביתו וגדר ואהבת לרעך לפרש ביתו, ומוטל עליו שלום ביתו וגדיר ואהבת לאבך במוך כלפי אשתו, וס"ס אין מפרק את אביו כשייה בבית מושב זקנים ויכול להויסף בכבוד אב ע"י עין פקוח תמידית שם א"כ שלום ביתו עדיף.

אין בדבריו הכרעה מה חשוב יותר.⁴³ לדבריו גם אם כבוד ההורה לא אפשר מצד הבן, או שיש לו חובה קודמת, אין הוא פטור ממצוות כבוד, אלא עליו למצוא את הדרך לצאת ידי חובה שניהם. גם משפט הסייע של התשובה מבהיר שכן הכרעה חיונית כי אם ניסו מעשיו של פשרה במקרה המדובר על נסיבותו:

42. שות' שבת הלו' חלק ט סימן קצץ.

43. מעוניין בMOVED זה האזכור של ספר היסדים (תקס"ג) שבפירשו נחלקו השואל והמשיב, כאשר בין כך ובין תפיקדו של האיש בסכום שבין הוריו לאשתו להיות השותוק כדי לא להפר שלום בית.

44. הרוב יגאל שפרן (לעיל העירה (39), עמ' 333-351).

45. יש להויסף ולעוזר גם גם לקשיים ולמבוכה שיש מגדלים של הבנים מהתחפכות תפִּידים זו. תפיקד ההורה האחראית והמבצע המענק ואפיו המצווה מוגלגל לפתחם של הבנים, והם, לעיתים אינם יודעים את נפשם ותוהם מהו תפיקדם לעת הזאת.

46. הרוב יגאל שפרן (שם), העירה 42.

47. החשיבות של שמירת הריבונות העצמית וזכות הבחירה לאושרו של האדם הזקן לאיכות חייו ובירותו, נבחנו והוכחו במקרים בתחום מדעי החバラה. בוגרנו לבני אדם בכלל ראו:

Shapiro, D. H., Jr., Schwartz, C. E., & Astin, J. A. "Controlling ourselves, controlling our world: Psychology's role in understanding positive and negative consequences of seeking and gaining control", *American Psychologist*; Vol 51 (12) 1996: 1213-1230.

בוגרנו לבני אדם ראו:

38. ראו הערכה דומה אצל הרב יצחק זילברשטיין, 'כבוד אב חולה אלצהיימר', בתוך דברים שיש להם שיעור (תשס"ה, עמ' 154), בדבר אב הרוצה להתלבש בזרה מכם מישת ולאצא לרוחבו. הרב זילברשטיין זו בשאלת האם להשתמש נגדו בכוחו ומכורע של בן אסור לעשות זאת, "אולם על ידי מותר גם להשתמש קצת בכוחו נגדו".

39. כך מסיק הרב יגאל שפרן, 'טיפול רפואי בהורים בגין לדצונים', תחומיין יד (תשנ"ד), עמ' 349. אמנם ההורה זו לא יסורה גובלותה מצריכה עין – רוא למשל את דיוון המרכיב של הרב זילברשטיין (לעיל העירה (39), עמ' 147-150), בדיון וחיצת בן את הוריו. יתכן שיש להבהיר בין רחיצה שיש עמה בושה לבין נקיטת אלימות שיש עמה ביזיון.

40. יתכן שדו מחלוקת הרמב"ם והראב"ד – האם כבוד קודום למורה או מורה קודום לכבודו. אמן שיש לדון בהכרעה זו שכן אפיו באיסור הקותם דם שהוא איסור מוסר בירושה. ניתן ליחס כעוזר להורה. ניתן ליחס שהוראה הריני אף אם אין בה חשש נפשות וככל המתירה היא להקל על צערו של ההוראה. גם שהוראה הריני אף אם אין בה דרך ניצין (=דרך מorigה ועימודה) ולמן הבן להקיז, וממשע שהוראה הריני אף אם אין בה גם את הדרך הorigה והקייםה בה עייננו ופירישה הרובנית מלאה פיווטקובסקי סוגיה זו בספהה: מהלכת בדרכה – ארגני החיים במכתב הלכתי-יערבי (2014), עמ' 189-221.

41. האם המקרה הזה שכבוד האב פוגע בשלום בית ואולי אף בפרקנות המשפחה אכן דומה למקרה שאביו אומר לו להלול שבת או לא למלוד תורה במקום שהוא חף או לעבר על כל מצווה אחרת, ראו שלחן עזון, יורה סימן רם ספיק טו (ובגושאי הכלים מפני מצוות אחרות, ראו שלחן עזון, יורה סימן רם ספיק טו) ובגושאי הכלים שם) – השואל אכן בקש להשווות בין המקומים.

הגוף מתדרדר בשיעורים רבים יותר מאשר אצל אדם עובד.⁵⁰ מהי עמדתה של ההלכה בסוגיה זו? ללבון הסוגיה נבחן את היחס לזמן בהלכה, ניכר את ערך העבודה ממקורותיה של תורה ומתרוך כך נדון בסיבות ובנסיבות שבгин פיטורי של עובד משורתו וראויים ונחוצים על פי ההלכה.

1. כבוד לזקנים

התורה מצווה באופן מפורש לכבד את הזקנים: "מפני שיבת פקיעים ותקרת פגין זקן".⁵¹ משמעו המعاش של ה指挥ו היא שיש לכבדם בקימה לפניהם.⁵² עם זאת יש המפרשים שעיקר המצווה היא הוראה כלילית לכבדם ביכל מני כבוד, והקיימה היא רק דרך אחת לבטא כבוד זה.⁵³ לשיטתם, כמו בכבוד הרים קרם כאן – יש לדבר אל הזקן בכבוד,⁵⁴ לא לסתור את דבריו ולא להכריעו.⁵⁵

הרחבת עניין הכבוד נידונה בין הופסיקים האחרונים בשאלת פינוי מקום באוטובוס לזקן. כבר לפני שנים רבות שנות נתיibi התחרובה הציבורית הארץ, וגם בארץ הברית, נתלו שלטים ובם הפסוק: ' מפני שיבת תקום והדרת פגין זקן'. מגמת שלטים אלו והensus הצבורי שנלווה אליהם היא להשפיע על אנשים צעירים הנושעים לפנות את מקום לנושעים אחרים הזקנים מהם. יש להבהיר כי אין זו כוונתו המקורית של הפסוק, שכן על פי מסורת ההלכה כוונת הכתוב ' מפני שיבת תקום' היא קימה של גינוי כבוד ולא לשם פינוי מקום ישיבה. עם זאת חכמי ההלכה דנו האם גם על פי מסורת ההלכה יש לקיום חובה חברתית זו ומפתח איזו מצווה. יש שסבירו שחשיבות הכבוד הכללית מחייבת פינוי מקום:

אמנם היהות דקימא לנ' דבעינן קימה שיש בה הדור, על כרחן קרוב לוודאי אדם אין מפנה מקומו להזקן מבטל ההדור, ודודאי אין זה הדור... דהצעיר יושב והזקן עומד לפני כתלמיד מפני רב.⁵⁶

ואילו אחרים שיבו את חובה הקימה מצד החובה הכללית של

⁵³ שדה חמץ כללים מערכת, כלל קנו אותן ג: "שרואי לכבד חכמים בכל ענייני הכבוד והחובב לkom מפניהם הוא רך פרט מפרט הכבוד..." – אמן הדברים מוחרים בסוגיות כבוד חכמים, אבל כבוד זקנים מלמד מאות פסק עצמו.

⁵⁴ ר' יונתן מלוניל (לקישון לב ע"ב) יג ע"ב ר' בדפי הרוי' סבור שמצוות הידור אינה קימה אלא החובה להדרו 'ברכו ויקראנו רבוי ומויין'. וכן הביא ספר מצוות עשה פרק ו (ג-ה): "ופרשו המפרשים הדיוור היו בדרכם לדבר לו בלשון כבוד ואדנות וענונה לכבוד רاش פניו..." ובמחץ חימי פתיחה עשין ח – דיבור בגנותו של זקן הוא עבירה על 'הדרת'.

⁵⁵ כך נאמר גם בנוגע לזקן (ספרא קדושים ג, ז יד; תנתואה בהעלותך). אמן הרמב"ם הבא הילכות אלו רק כדי הכבוד לב מובהק (הלכות תלמוד תורה ה, 1) ותמה על רק בברכי יוסף (ירוחה דעה רמד ו) מודיע השמיטו הפסוקים דיןים אלו.

⁵⁶ ואף הרב עבדיה יוסף, ייחודה דעת ג ע, סבר שנתנית המוקום נכללת במצבות הדרת פגין זקן.

⁵⁷ ש"ת שבת הלי, חלק ב סימן קיד. ושורש הסברה כבר בערך השולחן יורה דעה, סימן סעיף ד בסוף. עינו שם בשיטת הילוי המעליה את האפשרות שאיפילו אם מקום ישיבה עוליה יותר מאשר עמידה ולהלן אין מחייב בחדורו בחומרן ייס – אבל "הכא החסרון כס לזריך מצחה הדר הו"ל כמו שאמר מצות דחיב במנטורו". וראו בש"ת משנה הלכות חלק ו סימן קס, החולק וסבור שאין צריך לרשות מזקומו: "ומייהו הכוונה רך שארך שייעמוד מלפנינו ולחדרו אבל ליתן לו את מקומו לא מצינו שם מקום שהוא צריך ליתן לו מה שהוא ולא נזכר בשם מקום דקומה והדיוור הוא שיתן לו מה שהוא".

עבור היציבות הנפשית יש להימנע ככל האפשר מעשיים בכפיה. פגעה בחירותו של האדם היא פגעה אנושה, בראש ובראשונה, בכבדו.⁴⁷ הדבר מחייב תשומת לב מיוחדת מצדם של הבנים המחויבים בכבוד הוריהם. עם הזדמנויות נועה הסביבה שלא לראות בזקן שותף לשיחה או לקבלת החלטות. רופא הנוטן את אבחןתו, מלצר הדושר תשולם, שרברב הבא לתקן ברז גומ – כל אלו יטנו לפנות אל הצער הנמצא בסמיכות לזקן כדי למסור מידע או לקבל החלטה. ניתוח מידע וקבלת ההוראות בקשרו, או געפו של הזקן מעל לראשו, כשהוא שוכף בעיניו הסביבה – הם פגעה קשה בכבודו ובטadmity העצמית. לנו חובה גמורה מצדיו של המלווה – הבן או הבית – להיות מודע לאתגר ולכבד את הוריו בהפניהם הרופא-המלצר-השרבר לקבלה הכרעות אל ההורה.⁴⁸

חלק ב: פרישה מעובדה – עיזן בהלכה

הרב מנחים סלי' בעבודתו המקיפה בסוגיות 'פרישה מעובדה' מעמיד את האתגר החדש בסוגיה זו בבהירות רבה:⁴⁹

למרות שזכות הפרישה מעובدة בהגיע העובד לניל ההצדקה והעיפויות הייתה בבחינת מטרה נכספת עביניו ארגוני הפועליםUSRות שנים, ועובד זכות זו לחמו קשות, היום, עקב ההתקדמות ברפואה ובחברה תקופה החיים הפוריים של העובד, נהפכה לעיתים זכות זו למקור רעה בעיניו של הפורש מעובדו. אדם שהתמסר שנים רכובות לעובדה, ליצירה ולתרומה לחברה בדרכו, נזדקק פתאום החוצה ממקום עבודתו; מרוחק הוא מחברת החברים לעובדה – חסר מעש... ומaphael לו עילה לחיות, דרך לתרום, מוצא לדחף היירה הקיים בו...

וכן, כשאין מוצא, איקות החיים בירידה. הנפש עצובה גם בראיות

personal and Social Psychology; Vol 35 (12) 1977: 897-902.

⁴⁸ מובן שיש מזכים שההוראה אין יכול מידע או הכרעה עצמה, והוא אף מעוניין בשופטה בניו בעמידה על המקה או בניתוח קבלת המידיע. עם זאת חובה ההתייחסות בכבוד ההוראים היא כמו שכתוב בגוף המאמר.

⁴⁹ מתוך דברי הפתיחה למאמרו של הרב מנחים סלי', 'פרישה מעובדה כחובה גיל במקורות היהדות', אסיא ט (תשמ"ג) עמ' 45-25. מאמרו המזכיר עדモל עניינו בכל הבירור שנמצא לפניו.

⁵⁰ הזיקה שבין פרישה מעובדה לעיליה במחלות זקנה נבחנה במספר מחקרים. ראו למשל:

Carole Dufouil et al. "Older age at retirement is associated with decreased risk of dementia", European Journal of Epidemiology; Vol. 29 (5), (May 2014): 353-361.

Catherine Grotz et al. "Why is later age at retirement beneficial for cognition? Results from a French population-based study", The Journal of Nutrition, Health & Aging; Paris Vol. 20 (5), (May 2016): 514-516

⁵¹ ויקרא יט, לב.

⁵² נחלקו מוני המצוות אם קימה (תקום) והדיוור (והדרת) שנמצאים בשני חלקי הפסוק נמנים שתיי מצוות נפרדות, ראו: רמב"ם ספר המצוות מצווה רט; סמ"ק סימן נא-נב ועוד.

הגמלים הצעיריים).⁶²

עם זאת אף הזמן צריך להזכיר את הצורך בשילובם של הצעיריים. עליו להזכיר לא רק את מגבלותיו כוחו אלא גם להזכיר בצויר שלו להיות נטול על החברה⁶³ ואת החשיבות בשותפות מנהיגותית עם הצעיריים. לעיתים עליו ליותר ולאפשר את קידומם של בני הדור הבא לתפקידו מפתח,⁶⁴ אך יש לעשות זאת בהידברות וב הסכמה, וכן למצוא חלופות הגונן לזמן ולמעמדו החברתי, הכלכלי והנפשי. החברה הישראלית מתקשה לגלות יחס מכבד כלפי זקניהם כראוי⁶⁵ והוא עדין רחוקה במושגיה⁶⁶ ובתודעה הערכית בתחום זה מסורת ישראל.⁶⁷ ההטיה כלפי העולם הצעיר בתרבויות ובחברה⁶⁸ מקרינה גם על הסוגיה הכלכלית וasma בעדרת קולה של מסורת ההלכה ניתן יהיה להטוט את האיזון מעט. במצב שבו המדיינים הכלכליים דומיננטיים והמחשבה ההתפתחותית מזינה את הייעילות החברתית 'מצב הזקנים' בקהילה הופך להיות מدد לריגישותה המסורתית של החברה.⁶⁹ העצמת ערכיו ההלכה מחיבת שידוד מערכות חברתיות תרבותיות, ברוח לשון הכתוב: "וְנִגְדֵּן זָקְנִים בְּכֹדֶר",⁷⁰ "עֲטַרְתָּ פְּפָאָרָת שִׁיבָּה",⁷¹ "עֲטַרְתָּ זָקְנִים בְּגַנִּים וְתְּפָאָרָת בְּגַנִּים אַבּוֹתָם".⁷²

2. ערך העבודה

מראשית בריאתו צווה האדם על העבודה – "וַיַּגְנַּהוּ בְּגַן עָדָן לְעָבָדָה וְלִשְׁמַרָּה".⁷³ את הפסוק הידוע מאイוב "כִּי אָדָם לְעַמְלֵי יְזָקֵד"⁷⁴ – פירוש המלבי"ם: 'האדם נולד לעמל ביגיע כפיו ובעמלו יביא לחמו'.⁷⁵ מתרוך כך ציוו חז"ל לאחוב את המלאכה⁷⁶

והישראלית – היצירות, הצבאות, ואתגר התיעוש המערבי – אינם אפשריים מרוח תודעה בלבד ערך לזקנה ולזקניהם. היא מנותת בדרכה – גם אם לא תלה בכך תקויה – שמקור ההוראה של מסורת היהדות מוטה ומטה לכיוון מוקבת, פרר בזקנויות ומופורז, ובכל זאת בעלת ערך, מעדור ישראל דורון ראנשטיינר לגורלויגיה בפקולטה למדעי הרוח והבריאות אוניברסיטת חיפה, כאמור ידיימת האסquitומאים או למלה לא לשלוח את כל זקנים למות על קrhoון נודד', בעות 62 (יוני 2013) עמ' 4-3. ראו את הדסה קנטור, זקן מליחת טאבו בעברית הישראלית, בחרן פרקים בעברית להקרנותה, מ' בר אשר אורן (תשנ"ז ע' 321-327) והשו למאמור הקצר של עדו אבניו, "זקן" במקרא ובתלמוד", סני צה (תש"ו-אדר תש"מ"ז) ע' ר' ר' דע-עה.

67 ראו את מאמרו של שמואן אדר, 'הרהורים על הזקנה הישראלית', מוסף תרבות מעריב 258 (תש"ס). וראו גם יובל רבלין, 'צער לנצח?', דעתות 61 (יוני 2013), ע' 39-37.

68 ראו את דברי הרב קוק, קובץ א, תרזה: "כל מהשכח שהוא מפקחת את תיקון העולם וסדרו המידניות ופורחת באורי ווחני לדרבה... הרי היא מיסודה בשקר שאין לו ריגלים. וממחשה דברו אין לה עם הרוממות הנצחיות, ומתחסקת רעם כסדרי החים החומריים והণויים, אפליו אם היו בהם בחוכמים מסוימים ואורחות צדק ומשירים, סופה להתעורר, מפני קטעותה... ביחס תוכר חילשה של מהשכח קיבוצית כאח, بما שתשים את מרכזה רק בצעיריהם, שהחומריים משחקים לפניהם בכל מהתളותיהם ושגינויים, זקנים לא יכולו ללחוץ בה החלק אמיין, כי אם יברzion עשי ובלב מושאש. וכך היא המידה היזוית, להבט על הזקנים בມבט רוז, כדברי אייסטו, ברטוריקה. ומה לקויה היא החשبة ציירית, שאינה ייכלה לההflatת יפה על כל חלקיה, ואמר, כי מלך ד' בחר ציון ובירושלים, ונגד זקניו כבוד".

69 ראו את ניתוחו של שאול ברט, 'זקנה במבט אבולוציוני', דעתות 61 (יוני 2013) ע' 18.

70 ישועה כה, כג.

71 משלי טז, לא.

72 משלי יי, ו. פירוש הגרא"א שם.

73 בראשית ב, ט. ומה הערותה? השקייה הגן (בן עזרא); ניכוש ועидור בירוקות (ורד'ק); זדעה ונטעה (רבינו בחיי). פרשנים רבים פירשו את העבורה כמשל לעבורה וחונתית (או החיים), ונומכים הם על דברי המדרש: "לא אמר לעבודה ולשומרה אלא

גמilot חסד, ואף מפני מניעת חילול השם.⁵⁸ הערכה עקרונית מאייר בזה הרוב שערן⁵⁹ בפתח תשובהו לפני לבון ההלכה והקשיות:

נשאלתי הנושא בסאבוואי אוטובוס אם מהוויב לעמוד מפני שיבה או חכם. השבתי שאלה זו נובע (!), מרוחה הגרוע השורר בכל מדינת ארץ"ב שמדת דרך ארץ והתייבות דרך ארץ נמקה, כמוון דלא היה ולא נברא, דמאי ס"ד ומה זו שאלה שאיש צער לימי לא עמוד לפני אביו ורו... זקן, אלו יעדנו על רגילהם, והוא ישב במנוחה ובשלות הנפש על מקום?

אף שנחלקים פוסקי זמינו אם יש לפנות מקום באוטובוס לזמן, רוב הפסוקים סבורים שיש לעשות זאת אף שהיושב על כסאו קנה קרעים ויש בכך ממשום סרך של חסרון ממן.⁶⁰ בוודאי י██ים הcoli שאין לצער העולה לאוטובוס להקים את הזקן למקום ולומר לו ישבת די (עכשו תורי). ולעניןנו, התביעה לפיטורי הזקנים כדי לפנות מקום לצעריהם אינה עולה בקנה אחד עם החובה לכבד את הזקן, ואפלו אם יש לכך השלכה כלכלית.

חפazonם של צעריהם להיכנס לנעליהם של זקנים ולהחליפם זוכה לİKורת נוקבת בתלמידו. לנבד ואביהואacha להנאהה והם מייחדים להחלהftם של הזקנים:

אמר לו נدب לאביהוא: אימתי ימושו שני זקנים הללו ואני ואתה נהיג את הדור?⁶¹ אמר להן הקדוש ברוך הוא: הנראה מי קובר את מי. אמר רב פפא: הינו דארמי אינשי נפיש גמל סבי דעתני משכי דhogni. (=מרובים הגמלים הזקנים הטעונים עורותיהם של

אמנם בשוו' זאת נדבר ח' סיון ל' (ושם בסימן לא) השיב על דבריו בארכיות ועicker טעומו שכל עורך זקן עומד אין לשבת מכוון שכן תנית מקום המשובך לזמן איננה בגין חסרון כס. וראוגם הרוב בצלאל שטרן, אהן באיתיך, פרק כ סעיף מא ושם בה' עריה נח עמי קנג-קנד. וראו גם בחשוי חמד בבא מציע לא ע"א שמלחך בין תלמיד חכם לזמן סבור שרואי לננות מקום גם לזמן אך אין זו חובה.

58 הרבה אלחנן כהן, הכבוד והמצוות עמי שעוז-שעה. אמנים אותו מונינית החובה

המיוחדת ביחס לזמן. וכן רמז הרוב עובדייה יוסף ביהוחה דעת ג עא.

59 הרוב משה שטרן, ש"ת באר משה חלק שביעי, סימן גג.

60 בלשון אחרת: המכילה ההלכתית ל'פגיעה בזכויות הזרים ואפליתם' בשפה בג"ץ היא החובה לכבד זקנים.

61 על אף שיש רמזים שאכן נבד ואביהוא היו גדולים ובכלי שרון (כאמור ספר אשמיני – מכילתא דמילואים: 'עכט משאה...' ועוד, אהן אהן...) עכשו נמצאו בנים גורלים וממך שבת הבית ונקדש), והם מוחרים אל דרום יירח ממשה ואחרון (דאפרשותן בין יהודים למולוטוב נחרדרין) – עם זאת מסקנת הסוגה מה' קרת נון נוקבת את עדותם. אין זו בירור רק לכליים, אלא אפילו כל צעריה העתיד שיתאות לסלק את הזקנים, כפי שנזכר מן הכהלה של משל הגמלים הזקנים ועורותיהם של הגמלים הדערויים.

62 סנהדרין נב ע"ב.

63 ראו בהקשר רומה קידושין לב ע"ב: "מנין לזמן שלא יטרח? – תלמוד לומר: זקן עיראת עורך יורה סימן רמד סעיף ג. וראו את השימוש שעשו הרוב יצחק זולברשטין בסברה ו – חשקי חמד, בכאי מצעיא לא ע"א.

64 חד קול מסוג זה ניתן בכיאור לברכתו המורשת של רבי יהושע בן קרחה לרבי שיגיע לחזי ימי. הנזכר לברכה המקוטעת הוא: "הבאים אחריך בהמה ירעוי?"; רשי"י: "...לא יטלו בנין בגודלך...ו...כל ימייהם יהיו דריות". וראו גם מהרש"א שם. ההנחהלה החברותית-מנהיגותית הנכונה מבינה את הצורך והערך בהשתלבותם של בני הדור הבא בתפקידו מפתח.

65 ראו דברי התלמידו סוטה מט ע"א: "בעקבותה דמשיחא חוצפה יסכא... נערים פני זקנים ילובינו זקנים יעדנו מפני קטנים מן גנוול אב בת קמה באמה כללה בחמותה". ראו מאורה של גבריאלה ספקטור מוזל, 'הquina הארץ שלשה מקומות ממשועה', גדורנותולוגיה לג 2 (תשס"ז ע' 34-31).

היחידי הוא התאמתו של העובד לעבודתו וכשירותו לעסוק בה. בבחן את הגבלת הגיל בעבודת הלוויים: לוויים תפקיד ציבורי חשוב בתחזוקת המשכן ותפעולו⁸⁸ ובסייע לכהנים העובדים בו.⁸⁹ על משימות זו נאמר בtorah:

זאת אֲשֶׁר לְלוֹויִם מִבֵּן חַמֵּשׁ וְעֶשֶׂרִים שָׁנָה וּמֵעֶלֶה יִבּוּא
לְאַבָּא אַבָּא בַּעֲדַת אָקֵל מוֹעֵד : וּמִבֵּן חַמֵּשׁ שָׁנָה יִשּׁוּב
מִאַבָּא קָעַבְדָּה וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד :⁹⁰

מדוע לא יעבד עוד? – מפני שכוחו מתיש.⁹¹ המדרש משתמש במונח 'פסול' שנים⁹² כדי לבטא את משמעות הכתוב, והנה לכאורה הగבלה גורפת מחמת גיל. אולם שני סיגים נאמרו על הגבלה זו. ראשית, לא כל עבודה נאסרה:

וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד – עֲבוֹדָת מִשְׁאָבָבְכָתָף, אַבָּל חֻזְור הַוָּא
לְנַעַיְלָת שָׁעַרִים וְלִשְׁיר וְלִטְעָון עֲגָלוֹת, וְזֹהוּ וְשָׁרָת אַת
אַחֲיוּ עַם אֲחֹהָה, כַּתְּרוּגָמוֹ.⁹³

מכאן עולה שהפסול לעבוד מעלה גיל חמישים נכון רק לעבודת משא, אבל אין מדובר בפרישה מכל עבודה, להיפך: הלוי המבוגר הוא שעוסק בנעלית שעירים ובשיר, ככלומר מדובר רק בשינוי דפוסי העבודה ולא בפרישה של ממש. יצא מכאן שהסתבה למגבלת הגיל והקיבות גיל מפסיקום לשירות בעבודת משא אינה הרצון לריענון השורות באופן כללי, אלא היא אובדן הקשרות לעבודות אלו באופן מיוחד.

למשל מהירוש"א שם ובצל"ח ר"ח שמואלבין, שיחות מוסר (תש"מ) עמ' סט, ועוד.

83 בפסחים קיג ע"א. תרגום הופשי: פשטונת נבלה בשוק ואוכל שבר ולא תאמיר בהן אני אדם גדול (מכובד) ואני ואין ראי לי (לעשות מלאכה בזוויה). והוא גם סבוגיות גרשום בן מנשה – בבא בתרא קי ע"א. מן ההשווה עולה שהণימוק לצייר לפשטונת נבלה הוא יואר תצתך לברורו – הינונעת מליטול מן הדקה, וכן כב הרמב"ם הלאות מתנות עניות י.ח. ורואה שם במהרי"י קורוקס המעוור לך שדרב שעשו אדם בשביין, אדם שנאמר בו 'אדם לעמל יולד', על אתה כמה וכמה".

84 אבות דברי נన (עליל העשרה 77): "רביה יהודה בן תהייר אמר אדם שאין לו מלאכה לעשות מה ישsha אם יש לו צורך וברב בני מקצועו הוא מרגיש בבית (חוספה סוכה ד' ב' בהם ומהם שעווה ורזהה – סוכה נא ע"ב). והוא עוד במנורת המאור פרה עמוד 300: "גדולה היא המלאכה, שכ אלomin יוצא לשוק ומשתבח באומנותו, הלב' ול' והקלום על איזנו, השולחני והעת על איזנו, ומשתבח באומנותו, וכן כל האומניון בשאר מלאכות".

85 אבות דברי נתן שם: "רביה יוסי אמר אין אדם מות אלא מותך הבטלה". לפרשנות ראו תורה תמיינה בראשית מעתה מוז, וכן בשמות כ העירה סב. העירה זו והולמת את המהקרים המציגים על יקוה ישיה בין פושה מעבודה לקליזור וזהות היהים. רואו לשלב העורה 125 לקמן.

86 רואו את הסיפור על הוקן שעמל לנטווע שפגשו אדריאנוס – ויקרא רבה (וילנא) פרשת קדושים, פרשה כהอาท. ה. סיפור זה מעלה ערכיהם נספסים עמו כמו הוצרך לח' סוך לימי חזנה (גנינה), מלבד השאלה של פרישת הח' העברודה. על המאמץ של הוקן להשפיע לשנים אחרות ולדור הבא יודיעו אמידתו של יאנוש קוריצ'אך: "הדוראג לשנים נוטע עצים". וראו גם חתנית כב ע"ב, אחותו אדם הנוטע הרכובים: "כי היכי דשטליל אbehatai – שללי נמי לבאאי" (= כמו שתטליל ל' אבויי, כך אני שותל לבני). ואת בייאורו של הרוב א"י קווק: "חישק נתיעת יילנות, נבע מהפץ התבת הדורות הבאים, המובלט בתפקו, בעץ החרוב" מגדר ירחים שבט – מאמרי הראה, עמ' 501.

87 במדבר ג, כה-כו, לא, לו-לו; ושם בפרק ד; שם יח, כא-לא.

88 במדבר ח, כד-כח. על האיסור ילא עיבור עוד' ושאלת היותם וראי להימנות

89 במדבר ח, כד-כח. על האיסור ילא עיבור עוד' ושאלת היותם וראי להימנות בתורי"ג מצוות – רואו מחלוקת בה"ג והרמב"ם – ספר המצאות שורש ג' ושם בהשגת

ורוממו את ערכה.⁹⁷ הם לימדו על ערכה בהכיבוע על כך שככל הנבאים התעסקו בה⁹⁸ ובכך שניתנה דואקה לאדם.⁹⁹ הם ראו בחתרניות האדם מגיעו בסיס איתן לח' הרוח ולהתרחקות מן העבירה¹⁰⁰ וכך רוממו את העובך בכך על מעלה מירא שמים.¹⁰¹ ג'adol הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים.¹⁰² עד כדי כך נחרץ בעיניהם הצורך שייעסוק האדם במלאה, שככל מלאכה אף אם היא בזיהה¹⁰³ או שהיא אינה חיונית – עדיפה היא מן הבטלה.¹⁰⁴

המלאכה, מלבד הפרנסה שהיא מספקת לאדם, יש בה גם חלק מזהותו האישית והוא מסמנת את זהותו החברתי.¹⁰⁵ יש בה מסמנני תיקון העולם והוא אינה מותירה מקום לעצינות, לשעומם ולחידון.¹⁰⁶ אף בתקופת הזקנה המליצו חז"ל לעסוק במלאה, והטעמים להמליצה זו מובנים: יש מי שנזדקק לעבוד, שכן אף בימי זקנים צריך הוא להביא טרף לביתו; יש מי שברצונו להמשיך את פעולתו היצירתית כחלק ממוגל העבודה; ויש מי שמקש להשפייע במלاكتו על הדורות הבאים.¹⁰⁷

אם כן, ישנים שני עוגנים לחובה להימנע מיפויו זקנים בשל גילם: הראשון הוא החובה לכבד את הזקנים, כבוד הכלול חובה לקדם אף במחoir כלכלי; השני הוא ערך העבודה שבליידיה חי האדם חסרים חומר ורוח חי חברה וחוי משמעות.

3. פיטורים מעבודה – סיבות ונסיבות

במספר תחומים מקוצעים התורה וח"ל הטילו מגבלה של גיל על העובך בהם. עיין בסוגות הדנות בכר מורה כי אלו הם ויזאים מן הכלל המלמידים שבכל המקצועות אין כל מגבלת גיל, וה מבחן

לעסוק בדברי תורה ולשמרו את כל מצוותה" (פרק דרבי אליעזר פרק יא).

74 איבו ה. ז.

75 וראו גם מזכות דוד. אמנים יש פרשנים שפירושו את המילה 'עמל' בדרכים שרנות, כמו יוסטומים, ראו רשי"ד, דעת מקריא ועוד. חז"ל פירשו לשון גייעה ראו סנהדרין צט ע"ב: כל אדם לעמל נברא וכו'; מחייב יתרו מסכתה דבחדש דה' כי ששת: "... והרי דברים קל וחומר, מי שאין לפניו יגעה הכתיב על עצמו שברוא עולמו בשעה ונח בשביין, אדם שנאמר בו 'אדם לעמל יולד', על אתה כמה וכמה".

76 אבות פ"א מ"ז: "אהבת המלאכה" ובטעמו של דבר כתבו הפרשנים ביגיעת המלאכה מונעת פשע ומונעת נפילת האדם על הצלבו (רש"י) "ויתנצל האדם מן השעם שהוא חולין" (רבינו יונה), "שבוה מתקיים העולם ותורתו של האדם" (רש"ב'ז). ראו אבות דברי נתן נוסח א פרק יא. ההשוויה בין התורה לבין המלאכה מצויה במקומות נוספות: ראו קידושין ל' ע"ב: "ראה חיים (אוננות שחחה בו – רשי"ז)" עם אשא אשר אהבתה, מקיש אוננות לאשה... כשם שחיבק (אב לבנו) לממדור תורה כך חיבק לממדור המשנה לרמב"ם סנהדרין פ"ג מ"ג: "ויסוד הוא בתורתינו שאין ואוי לאדם להעתק את עצמו בעולם הזה אלא בזמנים אחדים או מטה..." להשלים בה עצמו, או בעתק שיעיל לו בקיים העולם כגון אוננות או מטה..."

77 מדרש תנאים לדברים פרק ה: "חביבה היא המלאכה"; הנבאים המוכרים: יעקב, משה, דוד, עמוס.

78 שם. וראו והשוו לקידושין פ"ב ע"ב: "הרעותי מעשי וקיוחתי את פרנסתי". ועד משות רבי אליעזר פרשה יג ע"מ: 253: "גדולה היא המלאכה".

79 שם. שיגיעת שניהם משבחת עוזן, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלחה וגורה עוזן". הכסף הזמין לא מניה הנעה לפשע (רמב"ם) או שקושי המלאכה לא מניע כוח לעיר סוקים אוחרים – פילילים (ברטנורא). יש מדרשים דורך אוין – מיזות: מוסר וענונה תפארת ישראל".

80 אבות פ"ב מ"ב: "יפה חלמוד תורה עם רוך ארץ (=העוסק בפרנסה – רמב"ם), שיגיעת שניהם משבחת עוזן, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלחה וגורה עוזן".

81 ברכות ח ע"א. וראו את בייאורו של הרוב קווק לסוגיה זו – אורות עמ' ס-סח (אורות התיחסה, אות ט).

82 הפלא שבヒיררכיה הזו הוליך מון הפרשנים לברא ביאורים מוחדים כמו

האם ניתן לראותות בעבודת הכהנים תקדים מחייב? – חכמי ההלכה נזקקו לשאלת זו במגון של תפוקידים ומקצועות, ומדוברם עולה כי המדי הקובל לשאלת המשך העיסוק הוא הקשרים בלבד. כך למשל ברגע שליח ציבור: הרב קידאנובר נשאל האם הציבור יכול להעבור מתקידיו אדם זקן שקולו נחלש ולא נשמע בכל רחבי בית הכנסת. השואלים בשאלתם הציעו לרבות להתבסס על התקדים של בני שבט לו שהו להם גיל פרישה ידוע, וזה לשון השאלה:

ילמדנו ربינו... זקן ושבע שנים יותר מבן שבעים שנים היה מסדר תפילהינו... וכמעט שלא היה מקוץה לכל העם... מפני שקולו חלש ונמוך ומתפלל בארכות גדול ובעזרת הנשים לא נשמע קולו... מחמת חולשת זקנותו... וראיה משפט לו לעמוד עד נ' שנה.

תשובה הרב הייתה שניתן לפטור:

אם כן נפשתה שאלהינו, כיוון דאין הציבור מרוצה בזקן ובכבודו שייהי ש"ץ שלהם... הרשות בידם ליקח ש"ץ קבוע...¹⁰³

יש לחת את הדעת לכך שהשואלים עשו שימוש בתקדים של בני לוי, אך המשיב התעלם לגמרי מתקדים זה והכריע שניתן להעבור אדם מתקידיו מכיוון שאין קולו נעים והוא מטריך את הצבוי. קלומר לא מגבלת הגיל הכרעה אלא רק כשירותו לתפקיד. קר נפסק גם ברגע לשוחט – כל עוד הוא יכול לשחות כראוי אין לפוסל. הקיטירונים לכך הם לא כתה עינו ואין ידיו מרתתין, וכן ישנותו לא פושלן אותו.¹⁰⁴ עם זאת, יש מי שחולק על פסיקתו:

ומה שכabbן שנונים לא ישחוט כתוב בתשובות בית יעקב הנזכר דהכל לפ"י כוחו החזק הוא הרפה... האידנא בדורות הללו שנחלשו הכוחות ראו ונכו... לתקן שעל כל פנים משבעים שנה ואילך לא ישחוט... אף שמרגש עדין [שיש לו כוח] משום לא פלוג...¹⁰⁵ ואם הוא תשחו לא ישחוט אפילו מבן חמישים.¹⁰⁶

שנית, הגבלה זו על עבודות משא כזו היא רק לתקופת ההלכה במדבר:

זה שנאמר בתורה בלויים ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העובודה אינו אלא בזמן שבו נשאיין המקדש ממקום למקום ואין מצוחה נוהגת לדורות אין אין נפסל בשנים ולא במומין אלא בקהל שיתקלקל קולו מרוב הזקנה יפסל לעובודתו במקדש ויראה לי שאין נפסל אלא לומר שירה אבל יהיה מן השוערים.¹⁰⁴

סיגים אלו ברגע לפרישת⁹⁵ מורים כי אף שהלוים בתקופת המדבר פרשו כולם מעבודת המשא בגיל 50, ללא מבחן ממשי של יכולותיהם, אין חובת פרישה זו מהוות תקדים מאפיין, אלא חריג שאי לדמות אליו מצבים אחרים.¹⁰⁶ אדרבה גם כאשר מופרש הלוי מעובודתו הקבועה בגין חמישים הוא נקרא להמשיך בעבודתו בשירות הציבור בתחום אחרים, בעבודות המתאימות יותר ליכולותיו הפיזיות.⁹⁷

יש עוד שתי דוגמאות שנידונו בהלכה בהקשר של פרישה כחובה גיל – חיל השב מצבא המלחמה⁹⁸ ופסול זקן בסנהדרין.⁹⁹ גם מקרים אלו אינם מלמדים על הכלל מכיוון שגיל הזקנה בהם מעיד באופן מובהק על אובדן הקשרים לתפקיד.¹⁰⁰ כפי שנראה להלן, מקרים רבים מורים כי הסיבה היחידית להסир אדם מתקידיו, ממקצועו ומשרתו – היא אובדן כישוריים לתפקיד.

כבר הוזכר לעיל הכלל שכוהנים אין בהם פסול גיל אלא ממשיכים בתפקידים עד שלא יוכל יותר למלא את משימותם, וכך מבאר התלמוד:

ת"ר: כהן מшибיא שני שערות עד שיזקין כשר לעובודה... עד שיזקין. עד כמה ? אמר רבי אלעא אמר ר' חנינא: עד שירותת...¹⁰¹ אמרו עליו על רבי חנינא, שהיה בן שבעים שנה והיה עוזם על רגלו אחת וחולץ מנعلו ונועל מנעלו. אמר רבי חנינא: חמין ושם שסתניامي בילדותי אין עמדו לי בעת זקנותי.¹⁰²

⁹⁵ המלחמה], עמי' מא-מכ, המונה טעמים למוגדרת גיל זו, אלא שאף הוא מודה (שם עמי') לט) שראים להנגדה גם אלו שהם לבעל מגיל ששים.

⁹⁶ סנהדרין לו ע"ב: "אין מושיבין בסנהדרין זקן," והוא נגד הobia להושיב זקנים – שם – ז ע"א, והוא את האופן שיישב הרמב"ם (סנהדרין ב, ג) כתירה זו: "אין מעמידין בכל הסנהדרין לא זקן מופלג בשנים..." וnochlik האחרונים אם פסול זה מופיע שור אף פיטורים של היושב בסנהדרין (הר' בנימין רבנן בירבנן ותאומים, הוויה והמוני ט-י (תש"ח-תש"ט) עמי' סב-עה) או שהוא רק לימיון לכתחילה אם יושב כבר דין אין לפטרו (הר' שאול ישראלי, הוויה והמוני ט-י, תקד-תקצ').

⁹⁷ אצל יושב בסנהדרין מזכורת האכזריות הנלוות לגיל או אובדן היכולת השրיפות כהוריבים פיטוריין. כך עליה מודובי כמה מן האחרונים על אף הנחות הטענה גטתי הנלוות להערכה זו.

⁹⁸ ידיו ורגילו ורותנן מאין כוח" (רש"י), "מחמת זקנה" (ר' גרשום).

⁹⁹ חולין כד ע"א: "תנו רבנן: אשר לילום, ולא אשר לכחנים".

¹⁰⁰ רמב"ם, kali המדרש ג, ח.

הרמב"ן, ובתשובה מגילת אסתר שם. פסיקתה וטרתא רשות בהעלות.

¹⁰¹ ספרי זotta פרק ח, כג, כו: 'השנים פולסלות בלויים.'

¹⁰² רשי"ב במדבר ה, כה. וראו שם ברא"ם מזורוי ובשפת הכתמים. וראו את הרמב"ן בדברח כה שנוטה לחלק.

¹⁰³ רמב"ם, kali המדרש ג, ח.

¹⁰⁴ חולין כד ע"א: "תנו רבנן: כהנים - במומין פסולים, בשנים כשרים...מן הני מיליה?...תלמודו לומר: אשר לילום, ולא אשר לכחנים".

¹⁰⁵ ומסתבר כי פרישתם לפ' גיל' מעבודת המשא קשורה להערכה כי כישורייהם לשאת משאות החמעטו. על פסול גיל הנבע מחרוזון בכישוריים וראו בהמשך.

¹⁰⁶ רדו במאמרו של הרב י"ח פוס בעניין פסול שנים בעבודת הלוויים', קובץ בית אהרן וישראל קע (תשנ"ז), עמי' לד-מא, המציג בין השאר להבחין בין מניין לעובדה (שאן להתחילה מעבר לגיל האמור) לבין המשך סיוו שהוא אפשרי.

¹⁰⁷ בתורה מוחכר רק הרף החתון – עשרים שנה (במדבר א, ג, ושם בראש"י וברמב"ן). אולם רמזו חז"ל שיש גם רף עליון והוא שיסים שנה (בבא בתרא קכא ע"ב; רמב"ן במדבר כו, סד ועוד). וכן העלו האחرونים: הרב א' ולידנברג, הלכות מורה ח'ב (תש"ג) עמי' מב-מכ; הרב שי' זווין, לאור ההליכה (תש"ד) עמי' כח; וראו בספר מש' מרת אריאל (תשס"ה) [שהוא מהדרה חדשה לספרו של הרב שמיריהו אריאלי משפט

¹⁰⁸ שו"ת היל אלומר, חלק יורה דעה א, עמי' רז.

¹⁰⁹ ראו מאמרם של לי לרמן וא' גורן, 'היבטים בריאתיים הילכתיים בהעסקת שותים ובודקים', אסיה קה-קה (תשע"ז), עמי' 91-106. הם מזכירים שתי גישות בהלכה:

ורב בעדרתו.¹¹⁰

כשהוא מרים לו רד הימנה מסיבת חולשתו, מחתמת זקנה אין בזה משום מעליין בקדש ואין מוריידין ואין לו להפкар ולמן... וכיוון שכאמור, שמי שהגיע לשבה כוחותיו הגופניים והנפשיים נחלשים ממשילא כושרו השיפוטי נפגע על ידי זה ולא יכול לקדש שם שםים כמו שהיה קודם וכמו שאחר הקטן מכאן שנים שיש לו אותן הסגולות והתנאים הדרושים מהדין, הרי ברור שאין לו לסרב. אדרבה ראיו הוא שיתן אל לבו כשמי לאלו שביעים שנה לפרק מעצמו מתפקיד ובזה יקדש שם שםים...¹¹¹

התביעה שלא לפטור אדם מתפקיד קשורה למונח 'שרה': מינויו של האדם לתפקיד צבורי שיש בו סמכות על אחרים נחשב על פי ההלכה למינוי העובר בירושה, ובוודאי שאי אפשר לפטור אדם מתפקיד זה.¹¹² אך דומה שקשה להעתיק תפיסה זו למערכתיחס הקיימת של מדינת ישראל.¹¹³ מלבד המڪצועות שאין בהם שרה, גם המڪצועות שיש בהם שרה לא יזכו לפריבילגיות המוזכרות – העברה מאב לבן או בהגנה מפני פיטורין – מנימוקים שונים, מה שיחסי הקיימת הקיימת חותמת הפרישה עוגנו בחוק ובנוגה, ובמקרה זהה בבודאי שאין לפorusת תלונה.

ברור אףואו שהחוק הנוכחי במדינת ישראל, המכחיב פרישה מעובודה בגין 67, איננו נגד דין תורה.¹¹⁴ עם זאת ברוחה של תורה, כפי שבאה לידי ביטוי במקורותינו ההלכתיים והאגדיים, יש לראות השרה מסייעת ומדרבתת לשינוי המצב החוקי הקיים.

4. מוגמות של שינוי בחוק הפרישה מעובודה

החוק במדינת ישראל כו�ן קובלע כי אישת בגיל 62 וגבר בגיל 67 יפרשו מעובודתם אף אם הם מעוניינים המשיך בעובודתם. הקביעה כי חותמת הפרישה תלויה בגילו של הפרוש ולא בכישוריו העומדה במבחן בג"ץ. הנימוקים בדוחית הבג"ץ (21.4.16)¹¹⁵ את עתריהם של הפרופסורים¹¹⁶ נגד האפליה שיש בחוק גיל

ברבות זקנים והוא תפארותם, ומסקנתו: "לפיכך הדבר הזה להגביל את גיל הרובנים נוגדת את השקפת התורה, ונוגה המקובל מדור דור, ותו לא מידי". כמובן, זאת בתנאי: "כל עוד שבחו הרוחתי איתרו".

¹¹⁰ הרב י"מ טolidנו, קביעת הגיל לרובנים-דיניים, התורה והמדינה ד (תש"ב) עמי-לב.

¹¹¹ הרב יצחק נסים, 'שאלת גיל הפרישה בסנהדרין בדיניהם', התורה והמדינה ד-ה (תש"ז-תש"ז), עמ' כא-כח.

¹¹² ההבחנה שישיבה מרוכזית למניעת פיטורין היא מעדר העוכר כאחוי בשורה, אינה מודגשת מסקפ' במאמרו המקיף והחשוב של הרב מנחם סלי' (ראו לעיל הערכה 49, העזרות 53-43).

¹¹³ הרב י"ר ישראלי, עמוד הימני, סעיף יב – מעדר הנכרי בימיינו, פרק ה סעיף ח, קובלע כי לנכחין ציבור בזמנו אין מעדר של שרה. תפקיד שאין בו מבחן זכויות אישיות, אין הוא מועבר בירושה לצאצאי איש הציבור והוא מוגבל בזמן, איננו נשבע שורה. שיקול דעת דומה ניתן להחיל גם על שאר עובדי המדינה.

¹¹⁴ שכן מושג השורה נחשב מעין בעלות לעבוד על מקצועו וממצמצ את האפשרות לפטרו והוא איננו תקופה שבה יחסית העובודה בשוק התעסוקה של המשק הישראלי. מה גם שכאמור עיגן אפשרות הפיטורין והפרישה הכתובה בהסכם עובודה בלשון חסר ذات על חוקי המדינה מאפשר את הפיטורין ללא ערוור, כולל מינעת הערעור ההלכתי.

לעומתו הורה רבבי אלעזר פלקלס, תלמידו של הנודע ביהודה, לשואל המבקש להחמיר ולפסול ז肯 לשחיטה, شيئا' לעשות כן כל עוד שחייבתו כשרה:¹⁰⁷

לכן אהובי עמיתך הרב נר"ו אל ישגיח על הלכות א"י בזה וחומרה זו היא כייר חומרות אשר ליקט הכם זהה והمرדי כי וכל הפסוקים לא השגיחו בהן ולא הביאו. דרך כלל הכל לפי מה שהוא אדם אם יש לו כח גבראו והרגשה טוביה אפילו הוא בן מאה שנים כל הזוכים שנזבחו ע"י כשרים ואם שאין לו הרגשה אפילו הוא בן שלשים לכך שחיתתו פסולה.

בעניין הפרישה הכתובה על פי חוק העירו חלק ממשיבי זמננו כי אין הדבר עלולה בקנה אחד עם הוראת ההלכה. סוגיה זו עלתה במיוחד בדבר הגבלת כהונתם של ربנים שעל פי מה שהיא בקהילות שונות תפקיים נחשב לתפקיד לכל החיים:

אחד מהעובדים בקדושים בהגיעו לגיל שישים וחמש הודיעו לו שלפי החוק עליו לעזוב את המשרה שלו ויקבל פנסיה חדשה וכו' ושאל האם זאת לפי דתינו הקדושה ומה דעת תורה בעניין זקנה ופרישה.

לפי דין תורה אין ראוי לסלך את העובד בקדושים מתקייד גם אם הגיעו לגיל זקנה בזמן שבו איתו כי מעלים בקדש ואין מוריידים.¹⁰⁸

יש שהшибו בלשון זהירה יותר,¹⁰⁹ שכן מחד גיסא ראו את ההיגיון בהגבלה הגיל על פי נטיית המחוקק ומайдע גיסא חרדו ללבודם של הרבניים. לעומת זאת הברורה היא שכך להפסיק עבודות הרבניים

צריך להתקיים התנאי של פגעה בכישורים:

פרישה לאור כישורים שמצוות רוחם וכח שיפוטם השכלי' עודנו איתם... על זה נאמר 'רוב שנים יודיעו חכמה...' וכמוון דבר זה רק רופא פסיכולוג יכול לבר... עליינו להיות זהירים מאד כמו שאמרו היזהו בזקן שזכה תלמודו מחתמת אונסו... מכל שכן כשהדבר נוגע לזקן שלא שכח את תלמודו, יוכל למלא התפקיד של דין

האות דנה בכל מקרה לגופו והכרעה תלויה במצוות הרופאו והתקודרי של העובד בלבד, ואילו האחרת פוסלת ללבודה כל שי'ב שஸובל ממחלה שיש בה סיכון לפגם בכיבועה העברודה - במשמעותו 'לא פלוג'. על כל פנים, שתי הגישות אינן תולות את הפסילה לעובודה בגין. אולם גישת הלא פלוג' דומה לשיקולים המופעים לקביעת גבול גילו שאין הוא שירורי לוגרי, אלא מבוססת על השערת שחול נכבר מבני גיל זה לא יכולו למלא את התפקיד המ恳וצי שלהם כהוגן.

¹⁰⁶ הרב יעקב חיים סופר, קף החיים יורה דעה א ס'ק י. המחלוקת בין הפסוקים שבמביא היא מעין שאלה גיל למול כישורים, אך דומה שנוגעת גם ליכולת לאכוף בדרי קות ומימוש הפיטורין במרקחה של חוסר כישורים. וראו גם פתח תשובת תורה דעה א ס'ק ב.

¹⁰⁷ שווית תשובה מהאהבה, חלק א סימן קית.

¹⁰⁸ הרב ולולח, חמורת צבי ח"ג, סימן מט. אמנם מה שכותב שם בהמשך אין להעיבר ממשתו גם מי שנגעו כושרו השיפוטי בשל חותמת זהירותו בזקן שכח תלמודו – הם דברים שאינם נשמעים, שכן נמצאה הצבור-המעסיק ויזוק שאין הוא מקבל את השירות או ההנאה שהוא חפץ בה ועליה הוא משלם שכר. וכן עולה מדברי הרב טר לירון (לקמן העירה 110): "אכן זקי ת"ח... סבלו או סובלים... החולשת פעולת המוח... לא למונת חולושים בבית הדין" (וראו להלן).

¹⁰⁹ אמנם רוא את מאמרו ולשונו של הרב כ"פ טוכרש, אור המורה כב (ניסן-תשמ"ו, תשל"ג) עמ' 243-241, המשווט במרחבי התלמיד ומוסורת הדורות להוכחה שימושו

המרדף אחר הפרנסה ברוב ימיו של האדם מסיח את דעתו מתחום עניין הרואים לאדם לשאת ולתת בהם:

...מצות המשמיטה ובמצות היבול שהיתה השמיטה שש שנים לעבודת האדמה ובשנה השבעית שבת שבעון להעיר ולרמו שמי שנוחינו שבעים שנה. וחייבים שנה אחורי הילדות הוא איש זרוע לו הארץ ולכן ירע שדהו ויזמור כרם ויאסוף את תבואתו אמן בשנה השבעית שהוא רמז לעשרה השנים האחוריים מימי אין ראוי שיעבוד עוד כי הוא אם בגבול היישות... ולכן שבת שבעון יהיה לארץ ושבת לה' כי אז תדבק הנפש עם בוראה ותעזוב העסקים הגשמיים.¹²¹

העיסוק בעניינים שברוח איינו נבע מהתרכבות הפנאי שיש לאדם הבא בגבול היישות, אלא מתווך התחשוה שם לא עצמי שימותי.¹²² אף חז"ל מדרבנן את הזקנים לעסוק בתורה גם אם עסקו בה בצעירותם.¹²³

dagat thechbarah lemitzat talmudah matayima lozkan lifi yekolto ngezart mchobat hacobod. Af shala' matzano la makor mchib, midah tovah v'dai shana. Rano ci hatalmud mumid at hachsh mabed lhorim cegrom mpetach bikiyom ha'matzoo. Behalut nitin lahatik zat gam losogiyat ha'prisha me'uboda: "yoish matayino berichim v'mbiavo lechi u'wolm haba" - ha'pnit ha'eb le'uboda hakka yotar yachshit v'hachbit p'fot chashbat camulah shel cabod horim ha'mazcha bi'chi u'wolm haba.¹²⁴ ha'kraha b'magbolotu shel ha'zkan v'honkonot ha'chbarah l'funol l'rochotu - p'itach ap'sheriot talmudah matayim lozkanim, hakmat mokoni li'mod lozkanim la'achor prisha u'oud - cd'i shi'ocel l'usukh b'fransha ou b'usukim achrim ha'mataimim li'kolotu, han b'ito l'chsh hacobod klapio.

6. מסקנה

כבוד כלפי זקנים הינו חיוב של תורה, ורגשות כלפי נסיבות חייו המיחזdot han chalak mchobat hacobod. Uvodothu shel adam la'fransha han yizkor chiyoni l'kalkala leguf v'l'nafsh, v'l'pikr shmirat adam ul-

הפרישה, כוללים צורק באיזון בין צרכים חברתיים וככליים. טענה מרכזית בדעות העתירה היא שעל אף שיש אפליה בחוק בהעדפת צערם על מבוגרים הרוי שיש לו תכלית רואה: הגנה על כבודם של עובדים¹²⁵ והבטחת התעסוקתי,¹²⁶ ניהול כוח-אדם על ידי המעסיקים¹²⁷ וקידום הגינות בין-דורות במקום שבו מספר מקומות העבודה מוגבל.¹²⁸

לאחרונה הועלתה הצעת חוק בכנסת, לשנות את עילית הגיל לחובת פרישת עובד מעובdotu, על בסיס: 'אי התאמת תפוקודית'. בדברי ההסבר להצעת החוק עלו מספר נימוקים המחזקים את הצורך בפתחת האפשרות בפני הNALIM לפרש להישאר במגעל העבודה. חלוקם כלכליים – han bramot tziviorot, shen la'kolim minat ha'pnisia mespika la'kiyim, han bramot tziviorot, mapat ha'chsh la'kiyim shel kerivot ha'pnisia um ha'uliyah batohot ha'chaim; nimokim achrim nogeim le'uniyinim chabritim - skirim malmidim ul'cr shalak nikkavd min ha'zivur munovin ba'apshrot shel meshar ha'upshka, vish takdimim madinot achrot shavhan ap'sherot zo nosatah ba'atzlah; nimok nosaf shir le'mishor ha'rechi, shen b'prisha ha'cpoia yish mosom fgeua b'kavod adam v'chiorot.

haluk minimokim alu mespikim at ha'chsh she'ha'adpat zrachi shel ha'zkan ha'moumd-l'prisha tahoo fgeua la'sbirah b'mabna ha'khalili shel ha'mesh v'be'shar marcibion. Behanah shavitol ha'prisha be'cpia la'igag ba'ofen meshi b'mesh, ish la'kashiv l'had hakol ha'ula man ha'makorot ha'halchitim v'loravot b'hem makor ha'shara mchib l'sdrri ha'chbra b'israel. Cpi shera'ino meshar ha'upshka shel zkanim ha'or v'haniyok ha'marcizi le'futoriyim ha'oz b'dan kishorim v'la'magbat gil. Len nitan lo'hasof le'shun ha'utzat ha'ok - 'l'avor ha'amor le'uil, mo'atz le'shotot at ha'gderet gil prishat choba b'chok ha'ikari, ul'manat li'zor mneganon prisha gemish b'ha'srat magmat ha'chikka b'uelom' - at ha'milim 'uel pi ukronot ha'mespet ha'ivri.

5.ימי הזקנה – הזמנה לשינוי

ימי הזקנה הינם ימים שבהם האדם יכול להביא לחיו שינוי מרענן.

קונפליקט בין דור??, נגישות לזכך חברתי בישראל (2009) עמ' 399-368.

121 ארבעnal ויקרא-ca. ההגדשות שלנו.

122 ראו אברהם יהושע השל, אלולים אמאמין באדם (ח"ב) פרק ט (עמ' 156-150) "הזקן רואה את עצמו כשייך לעבר, בעוד שעליו לשאוף ודוקא לקדר את הזמן".

123 "למד תורה בילדותו ילמד תורה בזקנותו" – יבמות סב ע"א.

124 ראו דינן במירמת אבמי, לעיל.

125 ראו נטע נדריך ואראיל מלמן, 'זהדרת פני זקן': בחינה סוגית הנסיבות של גיל פרישה, קורת המשפט (תש"ד) עמ' 300-265. המאמר מונה שמות סיבות נגיד גיל פרישה ביולוגית ובוגר גיל פרישה תפקודית, בינהן העודרת השהעודה מעניקה משג�עות לחים, סיוף, תחווות הערכה עצמית והgeschma עצמית, ואילו פרישה מולדת הדרה חברתיות ואף התדרדרות פיזית ומילתית של הפורש (עמ' 285-284).

126 מקור הביטוי הוא דברי התלמוד מגילה כא ע"א לפי סגנוןו של המאייר – בית הבהיר שם, ד"ה 'כבר ביארנו'.

127 מעין האמור לעיל על הלוויים שמצוים לפירוש מעבודת משא בהגעים לגיל פרישה, אך מופנים לעבודות אחרות – קלות יותר מבחן גופנית. באופן זה יקיימו הזקנים בעצמם את הזחות הנטהזה לביל יעיכבו את קידומם של הצעיריהם הבאים אחד ריהם, נרמו בסיפורו ברכתו של ר' יהושע בן קרחה לרוב המוזכר לעיל.

115 https://www.prisha.co.il/UserFiles/File/21042016.pdf

116 בג"ץ 9134/12 גביש ואחרים נגד הכנסת ואחרים. השתתפו בהગשתו פרופ' משה גביש ופרופ' רודכי שבג, חברי הסגל האקדמי של הטכניון. לעתירה הצטרוף גם פרופ' אסא כשר מן הקתדרה לאתיקה מקצועית ולפישוטה של הפרטקה. לאחר הגשת העתירה הצטרפה אליה פרופ' רות בן ישראל כחוקרת של התופעה של האפליה נגד מבוגרים בשוק העבודה.

117 מניעת מהחני כשירות שעולה להיות בהם משום החושת ביוזון לנבדך.

118 קבועית זמן לפורישת כפира מחייבת את ההנחה של המudyridim למצוא עלה לפדי טוריים של עוברים. הגמשת התוארן עלולה לגרום למציאת עילה פיטורין אפילו לפני גיל הפרישה. בחינה אינדיבידואלית של העובדים העמיק את מחקרי הנסיבות ותוביל למציאת פגמים ביכולת רבים, שלא בבחינה והיו נוראים במגעל העבודה.

119 היכולת לתוכנן בטוחה ומ录制 את מצבת העובדים תיפגם אם הרשות תינתן לכל עובד להחליט על זמן הפורשה לפי שיקוליו הפרטיים.

120 העדפת רוחותם של הזקנים ופתחת האפשרות להמשך עבודהם תעכב ואולי אף תמנע את קידומם של הצעיריים מהם שמותחים לשעהם עלות גודלה. מיקוד בקבוצת אחת (הזקנים) תוך התעלמות מהחוותה והאחיות לקבוצות אחרות אין מאר פשרים למצוא את הפתרון המאזין והצורך – רואישראל דורון, 'סולידיידיות חברתיות או

יש לשcool, תוך התחשבות במורכבות מערכות ייחסי העבודה במשק, אם יש מקום להמליץ על הפניות המגיעים לגיל הפרישה לתחומי מקצועיים המותאימים להם. בתחומיים אלו יכולו לתרום מן הידע והניסיונו שלהם, להמשיך באורח חיים יצירני ללא מגבלות וקשיים הנובעים מגילם.¹²⁷ בד בבד נדרשות יוזמות שענין הקמה ופיתוח של מסגרות המתאימות לתעסוקת זקנים, במקצועות המתאימים ליכולותיהם הגופניות. חובה חברתיות זו מוטלת לפתחם של המוסדות האחראים על שוק העבודה והרווחה והם אלו הצרכים לחתול על כך את הדעת.

עם זאת,ימי הפרישה מן העבודה עשויים להיות זמן להתחדשות והתעוררות אישית. תרומה לחברה או הקדשת הזמן ללימוד ובמיוחד ללימוד התורה, הן הזוכים להערכה על פי מקורות חז"ל. המדינה, עמותות התנדבות, האקדמיה, רבנים וישיבות נקראים למצוא נתיבים לאפשר מימוש ערכיהם אלו בקרב זקני העדה.

משרתנו היא חלק מכבודו ומעמדו. דקנותו של האדם אינה אמורה להיות סיבה המונעת ממנו להמשיך במשרתנו.¹²⁸ אמן חלק מן הפסוקים סבורים כי יש לקבוע גיל פרישה אחיד המבוסס על הערכה סטטיסטית כללית, כדי לא חלך בין אלו היכולים להמשיך בעבודתם לאלו שכישוריهم פחתו, משום שבידקה כל מקרה לגוףו הינה מסובלת, מבזה ועתים בלתי אפשרית. אולם אף הנוטים לקביעת גיל פרישה קבועים זאת דווקא בתחוםים שבהם הזיקה לשאמרו ירידת חולשה לעולם¹²⁹ וכן יש להוריד את רף הגיל של הפרישה, דומה כי היום יש לומר גם את ההפר: הופעה העצמתם בעולם ואנשים בני 70 מתפקדים במלוא אונם, במילוי תפקידיהם הוראה ומחקר. חוק שיאפשר למי שփץ בכך להמשיך בעיסוקו בתנאי שכישורי עמו, יהיה מאוזן מבחינת היבטי החברתיים והכלכליים, יזכה לברכת מסורת ההלכה, הרואה בזקן המתפרק מי ששיר לשוק העבודה אוין ראוי לפטרו.

היחם למחברי עבודה בתחום המיעוד

תפילה על העובדים הזרים

כתב על ידי
אורן ומיכל אורבך

פורסם בynet יהדות,
פרויקט מהוחר תפילות
אלטרנטיבי, עבר יום
כיפור תשע"ה, 2.10.2014

אלוהינו ואלוהי אבותינו ואמותינו המטופלים, ברך את ייִשְׁרָאֵל מנגאל, ملي מהודו, נוצץ מרומניה ואת נלי מהפיליפינים, העובדים הזרים.

ברך את העובדים שאינם זרים כלל לבני משפחותינו ועכשו הם הקרובים מכל להורינו. עם בימים הטוביים והרעים, ברגעים של הארה ובשעות של דמדומים. בימים שבהם אנחנו אצימים-רצים בעיסוקינו הדוחפים תמיד, עם ילדינו שלנו, בקוצר רוחנו. לעבודה להתקדם לבלות-להספיק-לנסוע-לזריז-לנסועשוב.

הכר להם טובה וחסד על הסבלנות ועל המסירות ועל האהבה, על عمل הגוף והנפש ועל החן והחמלה שהם משפיעים علينا ועל זקנינו החולים. על שאינם זרים לכל ניע וזיע בפניהם של הורינו כשאנו לא. סליחה נבקש על שם בני משפחא אצלונו, אבל זרים וחוודים לשוא ברחוב ובתחנה המרכזית כ"עובדים לא חוקיים", כ"מסתננים".

ברך נא בשנה טובה את ייִשְׁרָאֵל מנגאל, ملي מהודו, נוצץ מרומניה ונלי מהפיליפינים ואת חברותם, הדואגים להורינו ולסביינו, לא פעם במקומנו. רוחצים את גופם הדואב, מלטפים את ראש השמות, נושאים מהמיתה לכיסא הגלגים ובחזורה. מחכימים להם שעות ליד המועדון, בפתח בית הכנסת, בטור לרופא. ואנו נו מוקירים אותם אבל וואים בהם "עובדים זרים", אשר העבודה הזרה שלהם היא כבד את אבינו ואת אمنו. את משפחותיהם שלהם הם אינם רואים שניים, רוחקים מקרובייהם, בנפשם יביאו לחם.

שלח להם, אלוהינו ואלוהי אבותינו ואמותינו האהובים, שנה טובה, שנה פרנסת ובריאות, ישועה ונחמה. ברך את ה"זרים" האלה, מושיעי הורינו, שמחותיהם מופיעים בתחום מודעות האבל על לכתם של יקירינו.

ברכם בבואם, בהימצאים ובצאתם.

מבוא לסוגיות מהגרי עבודה בתחום המיעוד – אתגרים ושאלות אתיות והלכתיות

הרבנית בתיה קראום, חברת בית הלל עובדת פוציאלית בכירה בתחום הדמנציה

כמה מהאתגרים הרוחניים וההלכתיים העומדים לפתחנו:

ברור לכל בר דעת שאף אחד לא מסוגל לעבוד עשרים וארבע שעות ביום. לעומת זאת, יש ציפייה של המשפחות שמהגר הבודה המתפל בהורם יטפל בצריכיהם בכל שעות היום. אם ההורים זוקקים למטפל שבעה ימים בשבוע ומשלים לעבוד על שעוט אלוי, על פי חוק עדין צריך לקחת בחשבון שאדם זקוק לעתים ליום מנוחה וזוקק לזמן לעבוד את בוראו גם אם אינו יהודי.

1 שעות עבודה ומנוחה

**2
מילי
הצרכים**

לזקנים שלל צרכיהם: רפואיים, סייעודים, קוגניטיביים, חברתיים, דתיים, רגשיים ועוד. הציפייה מעובד שאינו מכיר את התרבות של מעבידיו או את שפטו למלא את כל הfonוקציות האלו היא ציפייה מוגDATAת ולמעשה בלתי אפשרית.

3 הפטגולות הזקן ומשפחתנו

קשה מאוד לזקן לקבל את הימצאותו של אדם זה בביתו, זו סיטואציה שיוצרת פעעים רבים מתח ו忧虑ים מגעה עד לכדי התעמרות בזקן או בעובד. יש לבחון כיצד ראוי לבדוק שאין התעללות כלפי זקן חסר יושע. ולשקל את טובת הזקן מול הזכות לפרטיות של העובד. גם הקביעה מהו שכר הולם אינה תמיד פשוטה.

4 שמירת ביטחונות יאורה חיים

משפחות שומרות כשרות וגמ' אלה שלא, צריכות לחת את הדעת לא רק לכשרות המטבח אלא לצרכי השונאים של העובד בכל מה שקשרו לאוכל. כਮון שיש סוגיות רבות בהלכה מה מותר ומה אסור לאדם שאינו יהודי לעשות במטבח של יהודי. יש לחת את הדעת להבהיר את ההלכה בסוגיה זו. כמו כן יש לחת את הדעת לשאלת הסטטנים הדתיים של אין יהודי בתוך חדרו, כמו למשל צלב על הקיר.

5 שבת יום מנוחה

יש לחدد את הילכות אמירה לנכרי בשבת, גם בטיפול הישיר בבית הזקן וגם כ"פורט בעיות" לשומרי השבת בסביבה. יש לשים לב לא לנצל את העובד ולהטריחו באופן לא ראוי ללא תגמול.

אחרי שדנו במשמעות המובא לפניים בהסתכלות תורנית הילכתית על מעמדם של זקנים והיחס קלפיהם, בית הלל מקווה להמשיך בעתיד בבירור הסוגיה של מהגרי עבודה ובאתגרים והשאלות ההלכתיות והאתיות שעולות מנקודת מבטו הרכוכה בטיפול המסור בזקנינו ובחולינו.

טיפול בזקנים חולים או מוגבלים מציריך משאים רבים. התורה מכירה בעול הכרוך בכך – 'כבד את אביך ואת אמך' הוא הדבר היחיד שצמוד אליו השכר 'למען ירבו ימיך על פני האדמה' (שמות כ, יא). רבינו בחיי מסביר:

ומה שקבע הכתוב שכור הכבד אריכות ימים, הגאון רב סעדיה ג"ל נתן טעם בזה כי מפני שלפעמים עתידיים שיחיו האבות עם הבנים זמן ארוך, והאבות הם למשא כבד על הבנים והכבד יכבד עליהם, לכך קבע עליהם שכור המצווה הזאת: "למעןiaricon ימיך", כלומר عليك לכבד ותחיה עמם מכך, ואם אולי מצטרע על חייהם דע שעיל חייך אתה מצטרע.

בשנות קום המדינה היו מעט זקנים באוכלוסייה בגליל הטראומות שעברו על עמננו. ההורים, הפסבים והסבתות שלנו היו צעירים ולא היה להם דור זקנים לטפל בהם; הם הקימו מדינה שצמיחה על ערכיהם של תורה, עבודה ושווון אך ללא מסורת טיפול באדם הסייעודי. ככל שתוחלת החיים עלה ואותה התקארק הזמן שצריך לטפל בהורם, נוצר צורך למצוא פתרונות טיפול.

עד לפני כעשרים שנה טיפול בהורים בלבד בבית או בבתי אבות. בשנים האחרונות עקב הגידול באוכלוסייה, העלייה בתוחלת החיים, שינויים ערכיים – שכן יותר אנשים מעוניינים להישאר בדירות – ומיעוט המיטות לסייעודים ותשושי נפש, נוצר צורך למצוא מגנונים נוספים לטיפול בזקנים בדירותם.

את החלל הזה מילאו מהגרי העבודה. מהגרי העבודה מהווים פתרון יעיל וקל – מדובר בכוח אדם זול שבא מתרבות עם היסטורייה של כיבוד הזקן והחולה, וביכולתו למלא תפקיד וizational את מקום המדינה, ולא פעם הם מחליפים את מקום הילדים המבוגרים הנמצאים בתורן בין הוריהם, ילדיהם, נכדיהם, עובדיםם ודרישות רבות אחרות. זהו פתרון נוח גם עבור מהגר העבודה מצד אחד, שכן הוא התקשה למצוא פרנסה בארץ ועתה הוא שמח להתרנס בכבוד מעבר לים.

באARTH כ- 90 אלף מהגרי עבודה בתחום הסייעוד ובתחומים נוספים.¹ למעלה מ- 50% מעובדים אלו הם בתחום הסייעודי ורובם בתחום הטיפול בצריכי האוכלוסייה הזקנה. מהגרי עבודה בכוונה של משפחות הדוויל את רמת הטיפול, וכך עלה בכוונה של משפחות רבות לטפל בהורים הסייעודים בדירותם. רובם עושים זאת בכבוד וביעילות ומקנים ביטחון ושלווה. הם מהווים פתרון ממשמעו לזכריי הזקנים, אך יחד עם זאת נוצרו דילמות ערכיות והלכתיות רבות.

¹ נתוני זרים בישראל, רשות האוכלוסין וההגירה, ינואר 2018.

וּבֵית הַלָּל אֹמֶרִים – פְּסָקִי הַהֲלָכָה שֶׁל רַבִּי וּרְבָנָיו בֵּית הַלָּל

בָּועז אָוֹרְדָּמֶן, מִנְכָּיל בֵּית הַלָּל

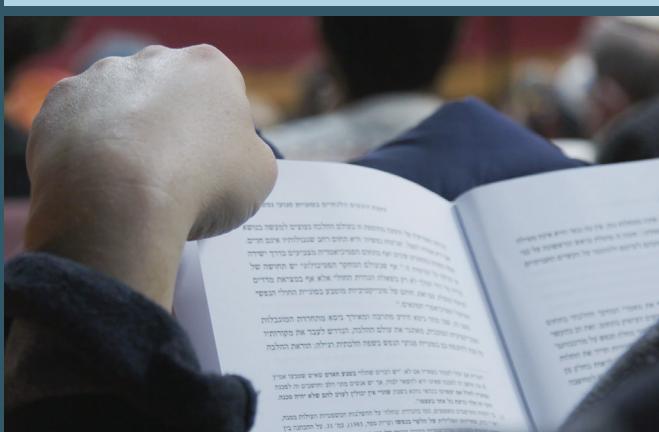
חופש, שוויון, סובלנות, זכויות אדם ודיכוי אזרחות, מעורבות ובולטות של נשים במגוון מישורים של החיים ועוד – איך מתמודדת ההלכה עם ערכיים חדשים אלה? האם היא מסוגלת להכיל בתוכה את השפה החדשה ואת הערכים שנחפכו זה מכבר לנחלת רביהם? האם נועד להלכה תפקיד כלשהו בעיצוב הערכים או בקביעת גבולותיהם?

בית הלל עוסק כל העת בתחום הלכתי קשוח לשאלות אלו, החל בדיאון ושיח בית מדרשי פנימי וכלה בהוצאה פסיקות הלכה ויוזמות מעשיות לציבור הרחב.

לפנינו מספר חדשניים הוציאנו לאור את ספר הפסוקים "וּבֵית הַלָּל אֹמֶרִים", ספר שמקבץ אל תוכו את פסיקי ההלכה שפורסמו בשנים האחרונות. פסוקים אלו התגבשו בעבודה משותפת של רבנים ורבנות המבקשים לתת מענה לשאלות ולצריכי השעה דרך תשובות מעשיות בפסקיו הלכתיים. מתוך בירור בש"ס ובפוסקים, נידונים בספר נושאים בעלי ממשמעות אישיות, הילדיות וציבוריות.

במהלך החודשים האחרונים קיימו השקות רבות בספר, בבית הנשיא עם נשיא המדינה, בירושלים, בבניינה, הושעה, גבעת שמואל, מהם, עין הנקז"ב, מגדל עוז, רעננה, מודיעין וein צורים. בהשquetות עסוקנו בפסקיו ההלכתה השינויים שנידונים בספר והעמקנו בשאלות היסוד שעומדות בתחום הדיאון המתתקיים בבית הלל.

אנו מודים לציבור הרחב שהגיע לשמעו ולמדוד אתנו, ואנו מזמינים כל קהילה שמעוניינת בערב השקאה ודיאון על הספר ליזור קשר בכתבבה הבאה: office@beithlillel.org.il

הרבעים והרבנות החברים בבית הלוֹל

הרבענית רחל אבישייר לבָּל • הרבענית רוד אביעד • הרב משה אברמן • הרב יעקב אוחזין • הרב יצחק אייזנר • הרבענית דֶּר תְּהִילָּה אלצ'ור • הרבענית דֶּר רוֹת אלסטר • הרב פרופ' אבא אנגלברג • הרב יהושע אנגלמן • הרב דֶּר אלישע אנט'לוביץ' • הרב רפי אס • הרבענית עטירה אס • הרב מאיר אקשטיין • הרב ABI באוול • הרב עוזה צויאיל בובלייל • הרבענית שושנה בובלייל • הרב דֶּר חיים בורנשטיין • הרב דוד ביגמן • הרבענית אריאלה ביגמן • הרבענית טמר ביטון • הרב יצחק בלואו • הרב אמי בלנק • הרב דֶּר יצחק בן דוד • הרב עדייאל בן שחר • הרב אפרים בק • הרב שלמה ברין • הרב יוני ברלין • הרבענית זיוית ברלינר • הרבענית נחמה ברש • הרבענית חנה גודינגר (דוריפום) • הרב יהודה גלעד • הרב איתן גפן • הרב צבי גرومטע • הרב בנימין דה פואנטה • הרב דֶּר ABI אביעד יי הולנדער • הרב שלמה הכת • הרבעניות שרונה הליקמן • הרב נתנאאל המפנטו • הרבענית דֶּר מיש המר – קוסי • הרב אביגדור (דורוי) הנמן • הרבענית דֶּר חנה השקס • הרב פרופ' נפרוי ולף • הרב דני ולף • הרב דֶּר ABI וולפיש • הרבענית דֶּר רות וולפיש • הרב ABI וויס • הרבענית רחל וונשטיין • הרבענית רחל וכטפוגל • הרבענית שירה זימרמן • הרב מרדכי זולר • הרב אהוד טהראלב • הרבענית דֶּר מיכל טיקוצ'ינסקי • הרב זבירה טרכובוף • הרב דֶּר אלן יותר • הרב ג'וזי יותר • הרב יאיר יניב • הרב יששכר ציון • הרב משה כהן • הרב דֶּר עדייאל כהן • הרבענית גועה לאו • הרבענית דֶּר רחל לבמור • הרב בנימין להמן • הרב דֶּר רונן לוביין • הרב צורי לוי • הרב פרופ' מאיר לוקשין • הרב אהרון ליבוביין • הרבע אלין ליברמן • הרבענית רבקה לינזר • הרב יעקב מאוחר • הרבענית דֶּר תמר מאיר • הרבענית אוריה מבורך • הרבענית קרן מלר גקסון • הרב דֶּר דוד מישלוב • הרב מיכאל מלכיאור • הרב יעקב נגן • הרבענית מיכל נגן • הרב מאיר נהורי • הרבענית ענת נומולסקי • הרב ג'וני סולומון • הרב יוסי סופר • הרבענית געדיון סילבסטר • הרב יאיר סילברמן • הרב סגל-כץ • הרב יוסי סולומון • הרב דֶּר יונתן (תני) פינטוק • הרב דֶּר ברוך פינקלשטיין • הרבענית דֶּר אסטר פישר • הרבענית דֶּר מרים פולדמן קי • הרבענית שרה פרידלנד בן ארזה • הרבענית דֶּר חנה פרידמן • הרבענית חני פרנק • הרב מישאל ציון • הרב דֶּר ABI קדיש • הרב דֶּר עמית קולא • הרב צבי קורן • הרבענית אשורה קורן • הרבענית יפה קלימר • הרב שמואל קליצנר • הרבענית ג'ודי קליצנר • הרב אברהם גנאי • הרב שמחה קראים • הרבענית אורה קראים • הרבענית בתיה קראים • הרבענית רחל קרן • הרב יהודה ראך • הרב מאיר רובינשטיין • הרב אביה רוזן • הרבענית שורלה רוזן • הרבענית אסתי רוזנברג • הרבענית דֶּר ג'ני רוזנפלד • הרב שמואל ריינר • הרב שלמה ריסקין • הרבענית אמיירה רענן • הרבענית חמותל שובל • הרב מורי שורץ • הרב מיק שעז • הרב דֶּר רבי שושטרו • הרבענית ملي שטרינגר • הרב חנן שלזינגר • הרבענית יעל שמעוני • הרב יرحم שמשוביץ • הרב משה שפטר • הרבענית רחל שפרנץ פרנקל

לתרומות לבית הלוֹל הכנסו לאתר www.beithillel.org.il

או סרקי את הקוד הבא:

• התרומה מוכרת לצורך זיכוי מס לصف 46 לפוקדת מס הכנסה •

נתן לתروس גם באמצעות העברה בנקאית:

שם החשבון: בית הלוֹל – הנהגה תורנית קשובה (ע"ר)
מספר עמודה: 05559441-58 • כתובות העמודה: ירושלים, ת.ד. 9725
בנק דיסקונט לישראל 11 • מס' חשבון: 114086631

סניף: 65 (סניף קריית יובל)

תודה מראש על תמיכתך!

הנהלת בית הלוֹל:

יו"ר: הרב מאיר נהורי • מנכ"ל: בועז אורדמן

חברי הוועד המנהל:

רב דֶּר יצחק בן דוד • הרבענית דֶּר אילת סגל • הרבענית דֶּר תמר מאיר • הרב יהוה גלעד • הרבענית דֶּר חנה השקס
• הרב דֶּר ABI וולפיש • הרב צבי קורן • קובי הקר

默默地:

רב עמית קולא • בועז אורדמן • הרבענית אילת סגל

עריכה לשונית: אביעד יהיאלי

עיצוב, הפקה ועימוד: הדר הכת • הדפסה והפצה: אשדרי

لמחקרים נידון לפנות: office@beithillel.org.il

דובר הארגון: הרב שלמה הכת 054-4935795